

KEINO

IMMATERIAALIOIKEUDET JULKISISSA HANKINNOISSA

Opas kehitystyötä sisältäviin hankintoihin

KEINO-Osaamiskeskus, 2024

1 Sisällys

IMMATERIAALIOIKEUDET JULKISISSA HANKINNOISSA	1
Opas kehitystyötä sisältäviin hankintoihin	1
1 Sisällys	2
2 Esipuhe ja johdanto	3
3 Immateriaalioikeuksien sääntely	5
3.1 Teollisoikeudet ja patentti	6
3.2 Tekijänoikeus ja lähioikeudet	7
3.3 Immateriaalioikeuksien loukkaukset	9
4 Oikeuksien määrittelyn reunaehdot hankinnoissa	11
4.1 Lakisääteiset ehdot oikeuksien määrittelyssä	11
4.2 Aineettomiin oikeuksiin liittyvät tausta- ja tulosaineistot	12
4.3 Oikeuksista sopimisen kategoriat	13
5 Sopimuksenvaraiset oikeudet	16
5.1 Yksinoikeus	16
5.2 Kaupallinen lisenssi eli käyttöoikeussopimus	17
5.2.1 Laajat käyttöoikeudet	17
5.2.2 Suppeat käyttöoikeudet	21
5.3 Kehitystyön tulosten myyminen - rojaltili	23
5.4 Yhteiset oikeudet	24
5.5 Avoimet ratkaisut	25
5.5.1 Avoimet ohjelmistolisenssit	25
5.5.2 Avoimet rajapinnat	29
5.5.3 Avoin data	30
6 Patentti ja keksinnöt tarjouskilpailussa	33
7 Esimerkkejä tekijänoikeuksista hankinnoissa	37
7.1 Sopimuksenvaraisten ehtojen määrittely ja yleiset sopimusehdot	37
7.2 Avoin vai suljettu ratkaisu?	42
7.3 Kenelle kehittämistyön tekijänoikeudet?	42
8 Lopuksi	44
9 Lähteitä ja lisätietoa	45

2 Esipuhe ja johdanto

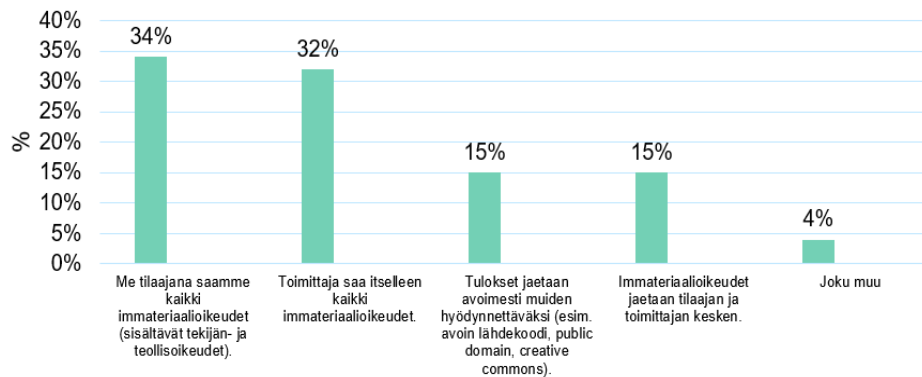
Tämä opas käsittelee immateriaalioikeuksia julkisissa hankinnoissa, erityisesti innovatiivisissa julkisissa hankinnoissa.

Usein ajatellaan, että hankittavaan tavaraan, palveluun tai urakkaan liittyvät aineettomat oikeudet eli immateriaalioikeudet (IPR:t) ovat sitä julkisen hankinnan osaa, joka kuuluu ainoastaan juristin pöydälle. Aineettomat oikeudet voivat kuitenkin olla hankinnan pääasiallinen tai toissijainen kohde, joten ostajan pitää osata määrittellä ne tarjouspyyntöasiakirjoissa.

Immateriaalioikeuksilla on taloudellista arvoa. Riippuen hankinnan kohteesta, voi immateriaalioikeuksien taloudellinen arvo olla merkittävä. Tämä koskee erityisesti hankintoja, joihin sisältyy kehitystyötä.

KEINO-osaamiskeskus on selvittänyt innovatiivisten julkisten hankintojen tilaa hankintayksiköille suunnatun kyselyn avulla (ks. alla *Kuva 1 Immateriaalioikeudet kehitystyön tuloksiin, KEINO-kysely 2022*). Yksi selvityksessä käsitelty kysymys koskee immateriaalioikeuksien määrittelyä tilaajien ja toimittajien kesken. Viimeisimmässä vuonna 2022 toteutetussa kyselyssä¹ tiedusteltiin kehitystyötä sisältäneiden hankintojen osalta, pitääkö tilaaja itsellään kaikki oikeudet, jakaako se ne toimittajien kanssa tai avoimesti muiden hyödynnettäväksi, vai saako toimittaja kaikki oikeudet.

Immateriaalioikeuksien jakautuminen kaikkien kehitystyötä sisältäneiden hankintojen osalta (N=53)

- Kehitystyötä sisältäneistä hankinnoista 34 %:ssa tilaaja sai kaikki immateriaalioikeudet, 32 %:ssa toimittaja sai itselleen kaikki oikeudet, 15%:ssa tulokset jaettiin avoimesti, 15 % oikeudet jaettiin tilaajan ja toimittajan kesken ja 4 %:ssa immateriaalioikeudet jaettiin jotenkin muuten kuin tässä mainituilla tavoilla.

Kuva 1 Immateriaalioikeudet kehitystyön tuloksiin, KEINO-kysely 2022

¹ KEINO-osaamiskeskus innovatiivisten ja kestävien julkisten hankintojen tilaa kartoittavan kyselytutkimuksen kohteena olivat tammi-kesäkuussa 2022 Hilma-ilmoituspalvelussa julkaistut hankintailmoitukset. Kyselyyn saatiin 837 vastausta, joista kukin edusti yhtä toteutettua hankintaa. Kehitystyötä osana hankintasopimusta sisälsi 7 % (N=59) hankinnoista.

Immateriaalioikeuksien jakamisessa kehitystyön tuloksiin on päädytty erilaisiin ratkaisuihin. Yleisin ratkaisu oli, että tilaaja sai kaikki oikeudet (34 %). Toiseksi yleisintä oli, että toimittaja sai kaikki oikeudet tuloksiin (32 %). Kolmas vaihtoehto oli, että oikeudet jaettiin tilaajan ja toimittajan kesken (15 %). Yhtä usein tulokset jaettiin avoimesti muiden hyödynnettäväksi (15 %).

Tulosten perusteella 66 % vastaajista on päätenyt ratkaisuun, jossa kehitystyön tulokset ovat jääneet vain yhden sopimusosapuolen käyttöön. Immateriaalioikeuksien jakaminen sopijapuolten kesken pitäisi kuitenkin olla tavanomaisin malli: Kun kehitystyön tulosten oikeudet jäävät vain yhden tahon käyttöön eikä oikeuksia ole lainkaan toisella osapuolella, jaon epätasapaino voi johtaa kielteisiin ilmiöihin sekä yksittäisessä hankinnassa että yhteiskunnallisesti. Tunnistettuja kielteisiä ilmiöitä ovat muun muassa kilpailun puute, vähäinen tarjoustien määrä, toimittajariippuvuus ja kustannusten nousu. Onnistuneella ja tasapainoisella immateriaalioikeuksien määrittelyllä ja niistä sopimisella voidaan sen sijaan varmistaa muun muassa palveluiden jatkuvuus ja kehittyminen sekä kohtuullinen hinta.

Oppaan tavoitteena onkin antaa työkaluja ostajalle: yhtäältä immateriaalioikeuksien tunnistamiseen kaikissa julkisissa hankinnoissa² sekä toisaalta innovaatiokumppanuuden ja kehittämistyön IPR-ehtojen määrittelyyn.

Mitkä ovat perusasiat, jotka pitää tuntea aineettomista oikeuksista innovaatioita hankittaessa? Millaisia sopimusehtoja on syytä käyttää tasapainoisen lopputuloksen aikaansaamiseksi, mistä löytyy lisätietoa ja keneen voisi ottaa yhteyttä, jos tarvitset tukea? Käsittelemme oppaassa myös erilaisia kehittämistyöhön soveltuvia sopimusehtovariaatioita sekä niiden tuottamia oikeuksia ja velvollisuuksia.

Opas on suunnattu etupäässä julkisten hankintojen tekijöille, mutta myös tarjoajille ja muille hankintaprosesseihin osallistuville henkilöille voi olla hyötyä oppaaseen tutustumisesta.

Opas on laadittu KEINO-osaamiskeskuksen toimeksiannosta ja yhteistyössä PTC Services Oy:n kanssa. Valtiovarainministeriön Hankinta-Suomi-ohjelma on rahoittanut oppaan. Lähteet on lueteltu lähdeluettelossa ja alaviitteissä.

Eriika Autio, Pilvi Takala, Ville Valovirta

KEINO-osaamiskeskus 2024

KEINO on konsortio, jonka eri osa-alueiden toteuttamisesta ja yhdessä kehittämisestä vastaavat Motiva Oy, Teknologian tutkimuskeskus VTT Oy, Innovaatorahoituskeskus Business Finland, Suomen ympäristökeskus SYKE sekä Hansel Oy. Sen toimintaa ohjaa ja rahoittaa työ- ja elinkeinoministeriö.

Hanketta on tukenut Hankinta-Suomi – julkiset hankinnat vaikuttavammiksi

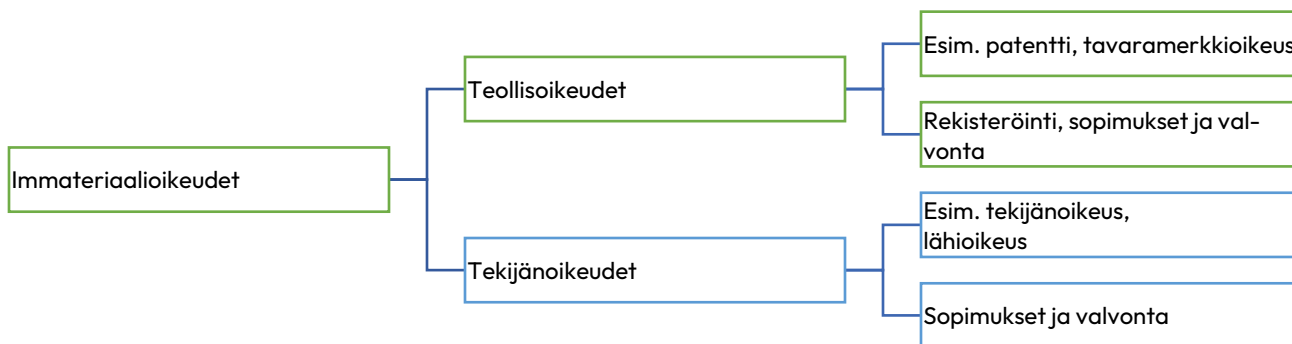

² Laki julkisista hankinnoista ja käyttöoikeussopimuksista (1397/2016 muutoksineen)

3 Immateriaalioikeuksien sääntely

Aineettomien oikeuksien tunnistaminen ja tunteminen on tärkeää hankintayksikölle, koska hankinnan kohde voi muodostua niistä kokonaan tai osittain.

Aineettomat- eli immateriaalioikeudet (englanniksi IPR) jaetaan yleensä teollis- ja tekijänoikeuksiin (ks. alla *Kuva 2 Aineettomien oikeuksien suojamuotoja*). Tekijänoikeuksien ja teollisoikeuksien käyttö aineettoman oikeuden hallinnassa eroaa toisistaan monelta osin, vaikka samanlaisuusiakin löytyy. Esimerkiksi tekijänoikeuslain mukaista suojaa voi saada, kun teos, valmistusmenetelmä tai muu tulos ylittää laissa määritellyn teoskynnyksen.³ Sen sijaan patenttilain mukaista suojaa voi saada vain rekisteröimällä keksinnön.⁴

Kuva 2 Aineettomien oikeuksien suojamuotoja

Immateriaalioikeuksien sääntelyssä on kyse erityisesti luovien tulosten ja innovaatioiden määrittelystä sekä siitä, kenelle ne kuuluvat, miten tuloksia on mahdollista hyödyntää, hallita ja siirtää sekä millaisia seuraamuksia oikeudettomasta käytöstä seuraa. Immateriaalioikeuksia on myös valvottava. Tarkastelemme seuraavissa luvuissa 2.1.-2.3 tekijän- ja teollisoikeuksien sääntelyn reunaehtoja tarkemmin.

³ Tekijänoikeuslaki (404/1961)

⁴ Patenttilaki (550/1967)

3.1 Teollisoikeudet ja patentti

Teollisoikeuksia on haettava ja ne on merkittävää rekisteriin: niihin luetaan mm. patentti, hyödyllisyysmallioikeus, mallisuoja, tavaramerkkioikeus, toiminimioikeus, yksinoikeus integroitujen piirien piirimalliin ja kasvinjalostajanoikeus.⁵

Joskus teollisoikeuksien piiriin luetaan myös sopimaton menettely elinkeinotoiminnassa ja liikesalaisuuden suoja, mutta niitä suojataan ko. erityislainsäädännön kautta.⁶ Tietotaitokaan ei ole erillinen teollis- tai muukaan oikeus, mutta se voi saada suojaa liikesalaisuutena.⁷

Patenttihakemuksen kohteen pitää olla uusi keksintö ja teollisesti käyttökelpoinen konkreettinen laite, tuote tai menetelmä, jotta sille voidaan myöntää patentti ja patentti voidaan rekisteröidä.⁸ Pelkkää ideaa, teoriaa, ohjelmistoa tai muuta abstraktia asiaa ei voida patentoida. Abstraktista ideastakin voi kuitenkin syntyä patentoitava keksintö, jos se on toteutettu teknisesti.

Rekisteröity patentti on yksinoikeus, jonka perusteella patentin haltija voi kieltää muilta keksinnön valmistamisen, myynnin, käyttämisen ja ylipäätään ammattimaisen hyödyntämisen.⁹ Patentin haltija voi myös myydä patentin tai myöntää muille käyttöoikeuden eli lisenssin keksintöön.

Patentti on voimassa niissä maissa, joissa patenttia on haettu ja joissa se on saatu.¹⁰

Patenttijärjestelmän ytimessä on se, että **keksinnön sisältö julkaistaan**. Patenttia voidaan pitää vaihtokauppana keksijän ja julkisen sektorin välillä. Keksijä esittelee keksintönsä viranomaiselle ja suostuu siihen, että sisältö julkistetaan.¹¹ Vastineeksi hän saa yksinoikeuden keksintöön tietyn ajan, jos kohde täyttää patenttilaissa asetetut vaatimukset.¹²

⁵ Esim. tavaramerkkilaki (557/2019) ja laki yksinoikeudesta integroidun piirin piirimalliin (32/1991)

⁶ Esim. liikesalaisuuslaki (595/2018) ja laki sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa (1961/1978). Liikesalaisuuksien suoja ja sopimattoman menettelyn kieltö elinkeinotoiminnassa kattavat monet immateriaalioikeuksien suojien katveeseen jäävät kohdat. Liikesalaisuudella tarkoitetaan tietoa, joka täyttää seuraavat edellytykset: tieto ei ole yleisesti tunnettua tai helposti selville saatavissa, tiedolla on taloudellista arvoa elinkeinotoiminnassa, tiedon laillinen haltija on ryhtynyt kohtuullisiin toimenpiteisiin sen suojaamiseksi. Ks. tarkemmin: <https://www.yrittajat.fi/tietopankki/sopimukset-ja-oikeudet/immateriaalioikeudet/> ja [Liikesalaisuudet - Yrittajat.fi](#)

⁷ Myöskään esim. toimilupa ei ole immateriaalioikeus, vaan viranomaisen antama lupa harjoittaa ko. toimintaa.

⁸ <https://www.prh.fi/material/sites/prh/attachments/patenttiliitteet/qQe8XJldm/Patenttiopas.pdf>

⁹ Keksijä voi hakea patenttia tai siirtää oikeutensa toiselle, eli patenttia voi siten hakea keksijä tai se, jolle keksijä on siirtänyt oikeutensa. Työlainsäädännön mukaan keksintö kuuluu kuitenkin työnantajalle. Työsuhdekeksintölaki eli laki oikeudesta työntekijän tekemiin keksintöihin (1967/656) säätelee keksintöjä työsuhteessa. Jos työntekijä tai virkasuhteessa oleva henkilö tekee ns. työsuhdekeksinnön, keksijän on ensin ilmoitettava työnantajalle asiasta ja siitä, että aikoo hakea patenttia. Työntekijän ja työnantajan oikeudet työsuhdekeksintöön riippuvat siitä, kuinka kiinteässä yhteydessä keksinnön synty on ollut työntekijän työtehtäviin. Työsuhdekeksintölakia ei sovelleta tieteellisen opetuslaitoksen tutkijoihin tai opettajiin. Ks. myös <https://tem.fi/tyosuhdekeksintolautakunta>

¹⁰ Suomessa patentin myöntää Patentti- ja rekisterihallitus. Myös Euroopan patenttivirastolla on oikeus myöntää Suomea koskevia patenteja. Patenteja säätelee Suomessa patenttilaki. Patentti on voimassa rajoitetun ajan, yleensä korkeintaan 20 vuotta hakemuksen tekemispäivästä. Jotta patentti pysyisi voimassa, siitä on maksettava vuotuiset ylläpitomaksut. Jos joku loukkaa patentin tuottamaa yksinoikeutta, kyseessä on patentinloukkaus. Tuomioistuimien voi kieltää tätä loukkaajaa jatkamasta tai toistamasta patentinloukkausta.

¹¹ <https://www.prh.fi/fi/patentit/patentoinninabc/mikaonpatentti.html>

¹² Patenttiin liittyviä hankintaoikeudellisia kysymyksiä käsitellään lisää luvussa *Patentti ja keksinnöt tarjouskilpailussa*.

3.2 Tekijänoikeus ja lähioikeudet

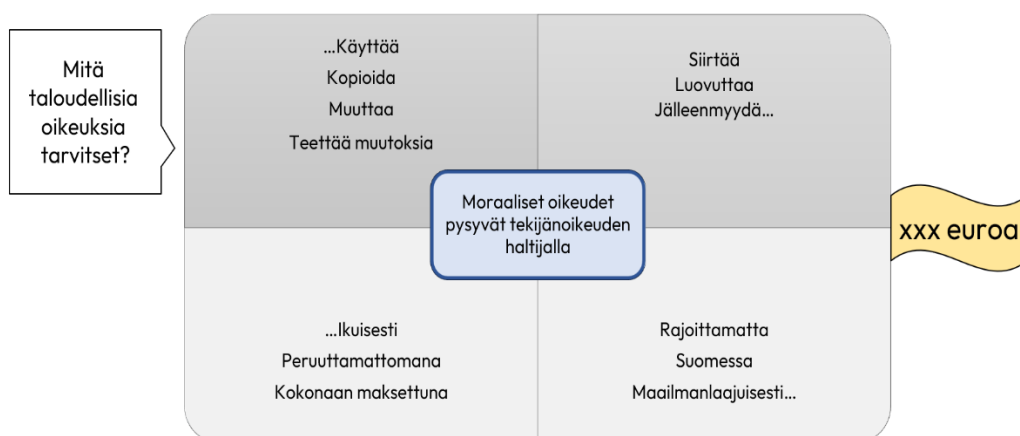
Tekijänoikeus syntyy automaattisesti, kun henkilö luo teoksen, joka ylittää tekijänoikeuslain mukaisen teoskynnyksen.¹³

Tekijänoikeutta ei voi rekisteröidä ja sitä ei ilmoiteta viranomaiselle.

Teos voi olla mikä tahansa omalaatuisen tuotoksen muoto, esimerkiksi kirjallinen, kuvallinen tai taiteellinen teos, ohjelmisto tai vaikka näiden yhdistelmä.

Tekijänoikeus muodostuu kahdesta osasta: moraaliset ja taloudelliset oikeudet. Moraaliset, eli isyys- ja respectioikeus, ovat oikeuksia, joista tekijä ei voi sitovasti ja pysyvästi sopimuksella luopua. (Ks. alla *Kuva 3 Taloudelliset ja moraaliset oikeudet*). Rajoitukset on säädetty tekijän persoonan suojaksi ja niiden mukaisesti: tekijän nimi on ilmoitettava teoksen julkaisun yhteydessä ja teosta ei saa muuttaa tekijän arvoa loukkaavalla tavalla.¹⁴

Taloudellisista oikeuksista voidaan sen sijaan sopia, eli niiden sisällön tekijä voi esimerkiksi myydä tai myöntää niihin käyttöoikeuden eli lisensoida teoksen kokonaan tai osittain.¹⁵ Huom: tekijänoikeus ei siirry tekijältä automaattisesti esim. teoksen valmistamisesta maksaneelle taholle, vaan siitä pitää sopia. Sama koskee oikeutta muuttaa teosta tai luovuttaa se eteenpäin.¹⁶

Kuva 3 Tekijänoikeuspaletti - Taloudelliset ja moraaliset oikeudet

¹³ Tekijänoikeuslaki (404/1961)

¹⁴ Tekijänoikeuslain 3 § Moraaliset oikeudet: Kun teoksesta valmistetaan kappale tai teos kokonaan tai osittain saatetaan yleisön saataviin, on tekijä ilmoitettava sillä tavoin kuin hyvä tapa vaatii. Teosta älköön muutettako tekijän kirjallista tai taiteellista arvoa tahi omalaatuisuutta loukkaavalla tavalla, älköönkään sitä myöskään saatettako yleisön saataviin tekijää sanotuina tavoin loukkaavassa muodossa tai yhteydessä. Oikeudesta, joka tekijällä on tämän pykälän mukaan, hän voi sitovasti luopua vain mikäli kysymyksessä on laadultaan ja laajuudeltaan rajoitettu teoksen käyttäminen.

¹⁵ Tekijänoikeuslain 2 § 1 mom. Taloudelliset oikeudet: Tekijänoikeus tuottaa, jäljempänä säädettyin rajoituksin, yksinomaisen oikeuden määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin, muuttamattomana tai muutettuna, käännoksenä tai muunnelmana, toisessa kirjallisuus- tai taidelajissa taikka toista tekotapaa käyttäen.

27 § 1 mom. Yleiset määräykset oikeuden luovutuksesta: Tekijänoikeus voidaan, 3 §:n säännöksistä johtuvin rajoituksin, luovuttaa kokonaan tai osittain.

¹⁶ 28 § Teoksen muuttamiskielto ja oikeuden edelleenluovutuskielto: Ellei toisin ole sovittu, ei se, jolle tekijänoikeus on luovutettu, saa muuttaa teosta eikä luovuttaa oikeutta toiselle. Milloin oikeus kuuluu liikkeelle, sen saa luovuttaa yhdessä liikkeen tai sen osan kanssa; luovuttaja on kuitenkin edelleen vastuussa sopimuksen täyttämisestä.

Tekijänoikeuslain pääsääntö on, että teoksen oikeudet syntyvät tekijälle.¹⁷ Tähän pääsääntöön ovat poikkeuksena tietokoneohjelmat ja tietokannat, joihin oikeudet siirtyvät työntekijältä tekijänoikeuslain nojalla suoraan työnantajalle. Poikkeusta on kuitenkin tarkennettu niin, että sitä ei sovelleta korkeakoulun opetus- ja tutkimustyössä itsenäisesti toimivan tekijän luomaan tietokoneohjelmaan tai tietokantaan.¹⁸ Joka tapauksessa tekijänoikeudenhaltija saa päättää, miten kohdetta käytetään ja kuka sitä saa käyttää sekä kieltää teoksen luvattoman käytön.¹⁹

Teoskynnystä eli hetkeä, jolloin tekijänoikeus syntyy, ei ole mahdollista tarkasti määritellä, koska kynnyksen ylittyminen riippuu täysin teoksen luonteesta. Viime kädessä asiasta päättää tuomioistuin. Suomessa tekijänoikeusasioita käsittelee ensiasteena markkinaoikeus. Tekijänoikeusneuvosto antaa asiassa lausuntoja.²⁰

Lähioikeudet ovat tekijänoikeutta lähellä olevia oikeuksia, joista säädetään tekijänoikeuslain 5. luvussa. Niillä suojataan esittäviä taiteilijoita ja heidän esityksiään, äänitetuottajia ja kuvataallenteen tuottajia, luetteloiden valmistajia, radio- ja televisioyrityksiä ja valokuvaajia. Lähioikeuksien suojan kohteena ei ole teos vaan muu suoritus tai aineisto, joka ei saa suoraan suojaa tekijänoikeudesta.²¹

Lisenssi eli käyttöoikeussopimus ei ole tekijänoikeus vaan oikeudenhaltijan antama sopimuksenvarainen oikeus teoksen taloudelliseen hyödyntämiseen lisenssissä ilmoitetulla tavalla.²²

Omistusoikeus puolestaan on esineoikeudellinen termi (kohdistuu fyysisiin kappaleisiin). Omistaminen kohdistuu tauluun tai tuoliin, joka on fyysinen kappale, mutta oikeus kopioida taulun kuva tai tuolin malli ja tuottaa siitä uusia kappaleita ei siirry, vaikka omistaisit taulun tai tuolin. Tekijänoikeus on edelleen taulun tai tuolin tekijällä, ellei toisin ole sovittu ja ellei kopiointi- ja jälleenmyyntioikeudesta ole sovittu ja maksettu sopimuksenmukaisesti

¹⁷ Teoksen tekijä voi olla esimerkiksi arkkitehti, taidemaalari, kirjailija tai koodari. Tekijänoikeuslain 43 §:n mukaan oikeus on voimassa tekijän koko eliniän ja 70 vuotta kuolemasta.

¹⁸ Tämä poikkeus perustuu ajatukseen siitä, että esimerkiksi yliopisto ei ole lähtökohtaisesti kaupallisesti toimiva laitos, vaan sen ideana on opettaa ja kehittää uutta. Tutkimushenkilöstön työn luonteeseen kuuluu uuden luominen ja innovointi sekä akateeminen vapaus, johon sopisi huonosti se, että oikeudet siirtyvät aina organisaatiolle. Yrityksissä sen sijaan voidaan ajatella, että usein työntekijä luo tietokoneohjelman työnantajan suunnitelmien ja resurssien pohjalta, jolloin tietokoneohjelma on vastine palkasta. Asia ei tietenkään ole aina näin yksioikoinen ja selväjakoinen. Siten voisi olla kannattavaa virkamiehen ja viraston välisessäkin sopimussuhteessa aika ajoin pohtia, voisiko mahdollisuus aineettomien oikeuksien jakamiseen toimia lisäkannusteena kehittää esimerkiksi viranomaisen ICT-palveluita. Vrt. myös edellä kohdassa 2.1 *Teollisoikeudet ja patentti*, alaviite koskien työsuhdekeksintöjä sekä kappale 5 *Patentti ja keksinnöt tarjouskilpailussa*.

Tekijänoikeuslaki 40 b §: ”Jos tietokoneohjelma ja siihen välittömästi liittyvä teos on luotu täytettäessä työsuhteesta johtuvia työtehtäviä, tekijänoikeus tietokoneohjelmaan ja teokseen siirtyy työnantajalle. Sama koskee vastaavasti myös virkasuhteessa luotua tietokoneohjelmaa ja siihen välittömästi liittyvää teosta. Edellä 1 momentissa olevia säännöksiä ei sovelleta sotilasopetuslaitoksia lukuun ottamatta korkeakoulun opetus- ja tutkimustyössä itsenäisesti toimivan tekijän luomaan tietokoneohjelmaan eikä siihen välittömästi liittyvään teokseen. Mitä 1 ja 2 momentissa säädetään tietokoneohjelmasta, sovelletaan vastaavasti työ- ja virkasuhteesta johtuvia tehtäviä täytettäessä luotuun tietokantaan.”

¹⁹ Yksinoikeuteen on tekijänoikeuslaissa kirjattu joitain rajoituksia yhteiskunnallisista syistä, vrt. opetuskäyttö, kirjastot ym. Ks. esim.

<https://ttvk.fi/tekijanoikeus/rajoitukset>

²⁰ [Etusivu - Markkinaoikeus](https://www.keksintosaatio.fi/tekijanoikeus/), <https://www.keksintosaatio.fi/tekijanoikeus/> ja [Tekijänoikeusneuvoston lausunnot - OKM - Opetus- ja kulttuuriministeriö](https://www.keksintosaatio.fi/tekijanoikeus/)

²¹ Lähioikeudet eivät edellytä tekijänoikeutta vastaavaan itsenäisyys- ja omaperäisyysvaatimuksen täyttymistä. Muun muassa luettelo- ja tietokantasuojan edellytykset on lueteltu tekijänoikeuslain 49 §:ssä seuraavasti: ”Sillä, joka on valmistanut 1) luettelon, taulukon, ohjelman tai muun sellaisen työn, jossa on yhdisteltynä suuri määrä tietoja, taikka 2) tietokannan, jonka sisällön kerääminen, varmistaminen tai esittäminen on edellyttänyt huomattavaa panostusta, on yksinomainen oikeus määrätä työn koko sisällöstä tai sen laadullisesti tai määrällisesti arvioiden olennaisesta osasta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin.” Tietokannoilla on 15 vuoden suoja-aika. Ks. myös esim. äänitallenne (46 §), kuvataallenne (46 a §), luettelo, tietokanta (49 §), valokuva (49 a §). Ks. myös <https://ttvk.fi/tekijanoikeus/lahioikeudet> sekä <https://tekijanoikeus.fi/tekijanoikeus/lahioikeudet/> sekä <https://okm.fi/lahioikeudet>

²² Oikeuksista sopimista käsitellään tarkemmin luvussa 4 *Sopimuksenvaraiset oikeudet*.

tekijälle. Sama koskee ohjelmistoa: voit käyttää sitä omistamallasi tietokoneella, mutta et voi käyttää sitä sen enempää tai laajemmin, kuin ohjelmistolisenssi eli ohjelmiston käyttöoikeussopimus sallii.

Niin rajoitetusti, kuin avoimesti jaetut teokset voivat saada tekijänoikeuden suojaa. On siten tärkeä muistaa, että vapaasti ja avoimesti hyödynnettävä aineisto, joka on esim. verkosta saatavissa, on yleensä jonkun tahon tekijänoikeuden alaiasta. Avoimia tuotoksia, kuten avoin lähdekoodi, koskevat käyttöoikeudet eli sopimusehdot sallivat kuitenkin yleensä teoksen käytön varsin vapaasti eli niiden käyttöoikeusehdot poikkeavat periaatteeltaan kaupallisten/suljettujen käyttöoikeussopimusten ehdoista.²³

3.3 Immateriaalioikeuksien loukkaukset

Immateriaalioikeuksien loukkaus tapahtuu, kun joku käyttää teosta, tuloksia tai vastaavaa aineetonta oikeutta ilman lupaa. Immateriaalioikeuksia suojataan useiden lakien perusteella, tekijänoikeus- ja patenttilain lisäksi myös esimerkiksi rikoslain säännöksillä.²⁴

Oikeudenhaltijan tulee olla aktiivinen oikeuksiensa valvomisessa.²⁵ Oikeuksien loukkauksella voi olla siviili- ja rikosoikeudellisia seuraamuksia eli oikeudenhaltija voi vaatia luvattomaan käyttöön syyllistyneeltä taloudellista korvausta, mutta myös käytön lopettamista ja laittoman teon rankaisemista. Korvausvastuuseen joutuminen ei edellytä sitä, että loukkaus on tehty tahallisesti.

Hankintayksikön tulee siten varmistua, että oikeuksien myyjällä on oikeus myydä kaikkia hankinnan kohteeseen kuuluva teoksia, tuloksia ja niihin kuuluvia oikeuksia hankintayksikölle.

²³ Ks. tarkemmin luku 4.5 Avoimet ratkaisut ja 4.2 Kaupallinen lisenssi eli käyttöoikeussopimus.

²⁴ Tämän ohjeen kannalta olennaisimmat immateriaalioikeuksia käsittelevät lait ovat: patenttilaki (550/1967) ja tekijänoikeuslaki (404/1961). Näiden ohella suojamuotojen noudattamatta jättämisen seurauksista säädetään rikoslaissa (39/1889).

²⁵ Patenttien valvonnasta: <https://www.prh.fi/fi/patentit/patentoinninabc/patentinloukkaus.html> ja tekijänoikeuksien valvonnasta esim. <https://okm.fi/luvat> ja <https://okm.fi/tekijanoikeuksien-valvonta> sekä markkinaoikeuden teollis- ja tekijänoikeudellisia asioita koskevat ratkaisut löytyvät osoitteesta: <https://markkinaoikeus.fi/fi/index/paatokset/teollisjatekijanoikeudellisetasiat.html>. Tekijän- ja teollisoikeudellisia oikeudenkäyntejä koskevat ohjeet, ks. <https://www.markkinaoikeus.fi/fi/index/oikeudenkayntiohjeet/oikeudenkayntiohjeet/teollis-jatekijanoikeudellisetasiat.html>

Esimerkkinä:

Ote JIT 2015- yleisistä sopimusehdoista:²⁶

6(1) Toimittaja vastaa siitä, ettei toimituksen kohde sopimuksen mukaisesti käytettynä loukkaa Suomessa voimassa olevia kolmannen osapuolen patenti-, tekijän- tai muita immateriaalioikeuksia.

Ote JYSE 2022 -ehdoista:²⁷

20.2 Palveluntuottaja vastaa siitä, etteivät sen tuottamat palvelut tai niihin liittyvä aineisto hankintasopimuksen mukaisesti käytettyinä loukkaa Suomessa voimassa olevia kolmannen osapuolen patenti-, tekijän- tai muita immateriaalioikeuksia.

20.3 Jos tilaajaa vastaan esitetään palvelun tai siihen liittyvän aineiston käyttöön perustuvia immateriaalioikeuteen perustuvia vaatimuksia, palveluntuottaja on velvollinen vastamaan vaatimukseen tilaajan puolesta omalla kustannuksellaan. Palveluntuottaja vastaa tilaajalle siitä, ettei palveluun tai siihen liittyvään aineistoon kohdistuvista immateriaalioikeuksista koskevista vaatimuksista tai velvoitteista aiheudu tilaajalle oikeudenkäyntikuluja eikä vahingonkorvaus- tai muita kolmannelle osapuolelle maksettavia kustannuksia tai muita vastuuta kolmatta osapuolta kohtaan.

²⁶ Yleiset ehdot sisältävät pääsääntöisesti toimivia ratkaisuja loukkauksesta sopimiseen. JHS 166 Julkisen hallinnon IT-hankintojen yleiset sopimusehdot, Liite 1. Yleiset sopimusehdot (JIT 2015 – Yleiset ehdot) Versio: 2.4 Julkaistu: 15.5.2018, kohta 6 Immateriaalioikeuksien loukkaukset. <https://www.suomidigi.fi/ohjeet-ja-tuki/jhs-suositukset/jhs-166-julkisen-hallinnon-it-hankintojen-yleiset-sopimusehdot-jit-2015-huom-vanhentuneet>

²⁷ Julkisten hankintojen yleiset sopimusehdot palveluhankinnoissa JYSE-ehdot, huhtikuu 2022. Valtiovarainministeriön julkaisu 2022:23 [Julkisten hankintojen yleiset sopimusehdot palveluhankinnoissa. JYSE-ehdot, huhtikuu 2022 \(valtioneuvosto.fi\)](#)

4 Oikeuksien määrittelyn reunaehdoja hankinnoissa

Kuten edellä on todettu, taho, jolla on oikeus määrätä immateriaalioikeuden kohteesta, voi myös sopia kohteen käyttämisestä muiden kanssa. Hankintayksikön kannalta riittävät IPR-ehdot riippuvat tilanteesta ja tarpeesta. Hankintayksikön tehtäviin kuuluu selvittää, mitkä ne kulloinkin ovat.

Oikeuksien määrittämisen ja niistä sopimisen edellytyksenä on se, että osapuolet tietävät mikä on ollut olemassa ennen uusien tuloksien kehittämistä ja mikä uusiin tuloksiin kuuluu. Oikeuksien kohde jaetaan siten usein selvyuden vuoksi tausta- ja tulosaineistoon. Tätä menetelmää käytetään hyvin yleisesti IPR-oikeuksia koskevissa sopimuksissa ja esimerkiksi yleisissä ehtoissa, joihin sisältyy IPR-lausekkeet. Oikeuksien määrittelyn vapautta ja sopimusvapautta rajoittaa kuitenkin se, että hankinnan kohteeseen liittyvä lainsäädäntö voi asettaa ehdottomia vaatimuksia hankinnan immateriaalioikeuksien määrittelylle. Käsittelemme IPR-ehdojen määrittelyn ja sopimisen reunaehdoja seuraavissa luvuissa 3.1-3.3.

4.1 Lakisääteiset ehdot oikeuksien määrittelyssä

Hankinnan kohteeseen liittyvä lainsäädäntö voi asettaa ehdottomia vaatimuksia hankinnan immateriaalioikeusehtojen määrittelylle: esimerkiksi liikennepalvelulaki²⁸ sisältää liikkumispalveluita koskevia rajapintojen avaamisveloituksia ja tiedonhallintalaki sisältää tiettyjä avoimuutta koskevia veloituksia viranomaisten välisessä tiedonjaossa. Nämä veloitukset on huomioitava hankinnan kohteeseen liittyviä oikeuksia määriteltäessä.

Monien julkisrahoitteisten hankkeiden rahoituspäätöksissä asetetaan ehtoja hankkeen kohteen oikeuksien jakautumiselle tai edellytetään esimerkiksi tulosaineiston julkaisemista avoimella lisenssillä, jotta tulosaineisto on mahdollisimman laaja-alaisesti hyödynnettävissä myös hankkeen ulkopuolisten tahojen toimesta.²⁹

Hankintalaissa on erityisesti määrätty, että immateriaalioikeudet on huomioitava, kun hankintamenettelynä on innovaatiokumppanuus eli ollaan ostamassa uutta ja keksinnöllistä tulosta. Hankintayksikön on silloin ilmoitettava hankintailmoituksessa, tarjouspyynnössä tai neuvottelukutsussa teollis- ja tekijänoikeuksien järjestelyistä.³⁰

Immateriaalioikeuksia käsitellään kuitenkin muissakin hankintamenettelyissä kuin innovaatiokumppanuudessa, joten hankkijan ei pidä tyytyä siihen, että oikeudet otetaan tarkasteluun vain innovaatiohankinnan suunnittelussa. Innovaatiokumppanuudessa on kuitenkin korostetun tärkeää määritellä oikeudet oikein, jotta mitään hankintaa päästään ylipäätään tekemään. Jos ehdot ovat liian ankarat toimittajalle tai vievät toimittajalta kaikki oikeudet jatkohyödyntää tuloksia, ei tarjouksia kenties saada. On tärkeää arvioida millaiset aineettomien oikeuksien ehdot kannustavat tarjoamaan ja toimittajaa parhaaseen mahdolliseen suoritukseen.³¹

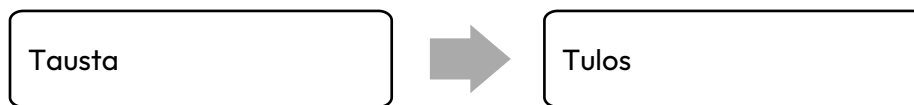
²⁸ Laki liikenteen palveluista (320/2017) ks. esim. 146§, laki julkisen hallinnon tiedonhallinnasta (906/2019), ks. esim. 22-24b§:t.

³⁰ Hankintalaki 39 §

³¹ Hankintaesimerkkien reunaehdoja käsitellään myös kappaleessa 6 *Esimerkkejä tekijänoikeuksista hankinnoissa*.

4.2 Aineettomiin oikeuksiin liittyvät tausta- ja tulosaineistot

Kun tehdään yhdessä kehitystyötä ja uusia tuloksia, jaotellaan aineisto selvyyden vuoksi usein tausta-aineistoon ja tulosaineistoon.³² Tulosaineisto on yhteisen tekemisen tulosta ja tausta-aineisto on kaikkea muuta, mitä osapuolet ovat tehneet ja tekevät yhteistyönsä ulkopuolella (ks. alla *kuva 4 Tausta-aineisto ja tulokset*).³³

Kuva 4 Tausta-aineisto ja tulokset

Jaottelu helpottaa oikeuksista sopimista, mutta erityisesti se mahdollistaa olemassa olevan aineiston vapaamman käyttämisen tulosten kehittämisessä, koska tausta-aineistoon liittyvät oikeudet jäävät yleensä sille osapuolelle, jolle ne kuuluivat ennen yhteistyötä tai joka kehittää ne yhteistyön aikana.

Millaiset oikeudet tulokseen muodostuvat, riippuu tietenkin siitä, mitä ollaan tekemässä. Joskus tulos voi olla patentoitava, eli keksinnöllinen, usein siihen syntyy tekijänoikeus ja joskus tuloksen kehittämisaineistoa on käsiteltävä liikesalaisuutena. On myös voitu sopia tulosten jakamisesta avoimesti.

Kuten edellä todettiin, tausta-aineistojen osalta lähtökohtana on yleensä se, että tausta-aineistojen oikeudet eivät siirry. Jos tulosaineiston hyödyntäminen kuitenkin edellyttää tausta-aineiston hyödyntämistä, sovitaan lisäksi tausta-aineistoa koskevasta käyttöoikeudesta, jotta tulosaineiston hyödyntäminen on tosiasiasa mahdollista.

Esimerkinä:

*JYSE 2022 kohdassa 20.1 Immateriaalioikeudet, toinen virke kuvaa tausta-aineistoa:
20.1 Kaikki aineisto, jonka tilaaja ja palveluntuottaja **ennen tai jälkeen** sopimuksenteon luovuttavat toisilleen, jäävät aineiston luovuttajan omaisuudeksi.*

Ehdot jatkuvat siten, että ostaja saa käyttöoikeuden ”muuhun aineistoon” siltä osin, kuin se on tarpeellista käyttötarkoituksen toteuttamiseksi:

*Tilaajalla on kuitenkin peruuttamaton käyttöoikeus palvelun lopputuloksiin sekä **muuhun palveluntuottajan sille luovuttamaan aineistoon hankintasopimuksen mukaisen palvelun käyttöön liittyvässä tarkoituksessa**. Käyttöoikeus sisältää oikeuden käyttää, kopioida ja tehdä tai teettää muutoksia. Tehdessään tai teettäessään muutoksia palveluntuottajan luo-*

³² Myös ns. ”Tuotantovaiheen” erottelu tuloksista voi olla hyödyllistä. Ks. tarkemmin luku koskien 4.3 *Rojaltia*.

³³ **Tausta-aineistolla** tarkoitetaan yleensä esimerkiksi hankkeen yhteydessä hyödynnettäviä, mutta hankkeen ulkopuolella syntyneitä aineistoja ja tietoa, riippumatta siitä voidaanko ne suojata, mukaan lukien kaikkia niihin liittyviä immateriaalioikeuksia. Tausta-aineisto on useimmiten muodostunut jo ennen hankkeen alkamista. Lisäksi tausta-aineistoa voi myös muodostua hankkeen aikana. Tausta-aineisto ei sisällä hankkeen yhteydessä syntyneitä tuloksia eli niin kutsuttua tulosaineistoa. Hankkeessa käytetty tausta-aineisto olisi suositeltavaa kirjata selvästi ylös, jotta epäselvyyttä sen osalta ei osapuolten välillä synny. Tämä on etenkin niiden sopimusosapuolten intressissä, joiden tausta-aineistoa hankkeen yhteydessä tavalla tai toisella hyödynnetään. Castren&Snellman 20.11.2021 Immateriaalioikeudet kestävässä julkisissa hankinnoissa
Tulosaineistolla tarkoitetaan yleensä puolestaan esimerkiksi hankkeen yhteydessä syntyneitä aineistoja ja tietoa, riippumatta siitä voidaanko ne suojata, mukaan lukien kaikkia niihin liittyviä immateriaalioikeuksia. Tulosaineisto voi syntyä käyttämällä hyväksi tausta-aineistoa, mutta tulosaineisto ei määritelmällisesti sisällä tausta-aineistoa. C&S 20.11.2021

vuttamaan aineistoon, tilaajan on huolehdittava siitä, ettei palveluntuottajan liike- tai ammattisalaisuuksia paljasteta. Tilaajalla on oikeus luovuttaa aineisto samoin oikeuksin ja velvollisuuksin sille, jolle tilaajan tehtävät siirtyvät.

4.3 Oikeuksista sopimisen kategoriat

Immateriaalioikeuksista sovittaessa on otettava huomioon useita näkökohtia, haasteita ja tavoitteita, jotka pitää pystyä yhteensovittamaan IPR-ehtojen suunnittelussa:

Avoimuus ja julkisuus: Julkisella sektorilla on tavoitteita yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta ja lakisääteisiä velvoitteita esimerkiksi avoimuudesta tiedonhallinnassa.

Kannattavuus: Yksityisellä sektorilla on tavoitteena tehdä kannattavaa liiketoimintaa.³⁴ Uuden kehittämiseen, kilpailutukseen ja hinnoitteluun liittyy aina epävarmuutta. Markkinavaikutuksien ja tuotteen kaupallisen kannattavuuden arvioiminen voi olla vaikeaa tai jopa mahdotonta, koska varmaa tietoa tuloksista ei ole olemassa vielä kilpailun suunnitteluvaiheessa.

Tuotantokelpoisuus: Varsinkin innovaatiokumppanuuden luonteeseen kuuluu, että hankinnassa voi olla epävarmuutta siitä, missä määrin kehitystyössä ylipäätään onnistutaan ja missä määrin kehitystyön tuloksena syntyvät ratkaisut ovat tuotantokelpoisia ja skaalattavissa.

Riskit: Riskejä halutaan silti usein ottaa, jotta uusia ideoita saadaan toteutettua ja mahdollinen hyöty, kuten paremmat tuotteet, palvelut, tulos ja/tai vaikuttavuus, voidaan saavuttaa.³⁵

Kun hankinnan ehtoja suunnitellaan, keskeisiä kysymyksiä IPR-ehtojen muodostamisessa ovat siten erityisesti seuraavat:

Onko hankinnan kohde valmis ”hyllytuote”, kehittämistyötä vai näiden yhdistelmä?

Onko kehittämisessä periaatteena avoimuus, kuten avoimen lähdekoodin käyttäminen vai suljettu kaupallinen lisenssi vai näiden yhdistelmä?

Jos hankintayksikkö esimerkiksi hankkii *uuden ohjelmiston*, joka tehdään alusta alkaen, kysymys siitä, kuka lopputulosta voi hyödyntää, vaikuttaa sekä hankinnan kustannuksiin että toimittajan motivaatioon ja halukkuuteen ottaa kehittämiseen liittyvä taloudellinen riski.

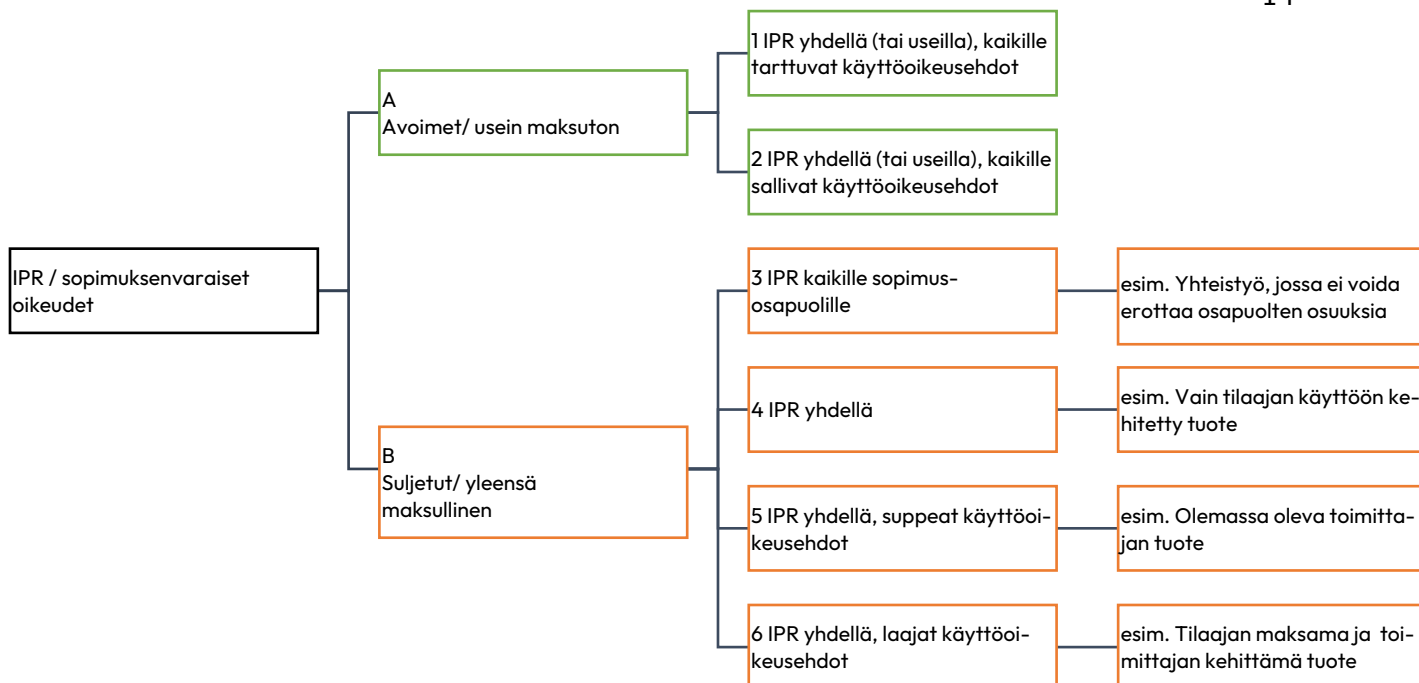
Alla olevassa kaaviokuvassa (*Kuva 5 Kategoriat tekijänoikeuksista sopimiseen*) on määritelty em. kysymyksiin vastaamista varten erilaisia oikeuksien määrittelyn kategorioita ja oikeuksista sopimisen tapoja.

Kategoriat on luotu asian havainnollistamista varten. Todellisuudessa oikeuksista sopimisessa käytetään useita erilaisia malleja eli luodaan hybridejä sopimuskäsitteiden avulla. Yhdessä sopimuksessa voi hyvin olla sekä avoimia että suljettuja ehtoja, yksinoikeuksia ja eritavoin määriteltyjä lisenssiehtoja.³⁶

³⁴ Osakeyhtiölaki (734/1987) 5§.

³⁵ Castren&Snellman 20.11.2021 Immateriaalioikeudet kestävässä julkisissa hankinnoissa

³⁶ Käsittelemme näitä näkökulmia ja vaihtoehtoja ohjeen seuraavissa luvuissa tarkemmin. Ks. erityisesti luvun 4.2.1 *Laajat käyttöoikeudet*, esimerkki koskien Tekes Match -IPR-ehtoja.

Kuva 5 Kategoriat tekijänoikeuksista sopimiseen

Kaksi aiemminkin oppaassa esillä ollutta ääripäätä immateriaalioikeuksien sopimisen osalta ovat: kaikki omistus- ja immateriaalioikeudet tilaajalle tai kaikki oikeudet toimittajalle. Jos tekijänoikeudet kehitteillä olevaan *uuteen ohjelmistoon* siirtyvät kokonaan tilaajalle, jää toimittaja ilman oikeuksia. (ks. kaavion ruutu 4). Kaavion tarkoituksena on osoittaa, että muitakin vaihtoehtoja on käytettävissä.

Jos toimittaja saa IPR-sopimuksen perusteella pitää *uuden ohjelmiston* tekijänoikeudet ja tilaaja saa sopimuksella määritellyt laajat käyttöoikeudet, toimittajalle voi syntyä tuote, jota tämä voi mahdollisesti myydä muillekin asiakkaille, joka taas voi johtaa tuotteen kehittymiseen useiden asiakkaiden rahoituksen ja ideoiden pohjalta. (Ks. kaavion ruutu 6)

On syytä myös huomata, että ohjelmistoja ei ylipäätään nykyisin juurikaan valmisteta niin, että koodari alkaa kirjoittaa koodia ”tyhjälle sivulle”, koska se olisi erittäin aikaa vievä, kallis ja teknisesti riskialtis vaihtoehto toteutustapana. Tuntityönä teetetään nykyään usein esimerkiksi avoimen lähdekoodin ehdoin lisensoituja ohjelmistoja, joiden tekijänoikeutta ei niiden ehtojen mukaan luovuteta tilaajalle. Laajat avoimen lähdekoodin lisenssin mukaiset käyttöoikeudet turvaavat tällöin tilaajan tarpeet. (ks. kaavion ruudut A-1 ja A-2)

Jos tilaaja kuitenkin vaatii kaikki oikeudet, tässä tilanteessa toimittaja ei käytännössä voi hyödyntää mitään olemassa olevaa aineistoa, esim. itse laatimiaan tai avoimen lähdekoodin komponenttikirjastoista haettuja ohjelmistojen osia, jotka on aiemmin testattu ja hyväksi havaittu. Ao. aineistoihin ei joko voi tai kannata luovuttaa kaikkia oikeuksia. Joka tapauksessa, ”kaikki oikeudet tilaajalle” - vaatimus voi siis käytännössä estää tarjouksen tekemisen.

Kuten edellä todettiin, vaihtoehtoja oikeuksista sopimiseen on paljon, mutta silti näemme usein tarjouskilpailuja ns. ”kaikki- ja ei mitään” mallilla.³⁷ Ääripäillä ja yksinoikeuksien vaatimisella voi olla monenlaisia vaikutuksia hankintaan: kiinnostus tarjota, millaisilla liiketoimintamalleilla toimivat yritykset kiinnostuvat tarjoamaan, millaisia kehityspanoksia toimittajat itse ovat valmiita investoimaan kehitystyöhön, ja tietysti hinta.

Kaikkien oikeuksien vaatiminen tilaajalle ja tulosten käytön kieltäminen toimittajan jatkotöissä voi vaikuttaa hyvin kielteisesti toimittajan liiketoimintaan ja tämä ei ole kenenkään etu. Innovaatioiden mahdollisimman laaja käyttö yhteiskunnan hyväksi sen sijaan on lähtökohtaisesti kaikkien etu. Innovaatioiden hankkiminen tasapainoisilla sopimusehdoilla tukee tutkitusti koko julkisen talouden kestävyttä.³⁸ Tasapainoisesti jaetut oikeudet ja huolellisesti määritellyt käyttöoikeusehdot varmistavat, että hankintayksikkö voi käyttää kohdetta tarvettaan vastaavalla tavalla, vaikka tekijänoikeus jää toimittajalle. Hyvät sopimusehdot takaavat tilaajan käyttötarpeet, eivätkä aiheuta toimittajariippuvuutta eli sallivat esimerkiksi jatkaa kohteen kehittämistä kolmansien osapuolien kanssa ja jakaa tulokset tarvittaessa myös muille viranomaisille. Hyvät ehdot tarjoavat myös toimittajalle kannusteen kehittää sopimuksen kohdetta ja tarjota siihen palveluita.

Parhaimmillaan ehdot myös edistävät tilaajan tavoitteita ja samalla toimittajan mahdollisuuksia monistaa ja kaupallistaa kohdetta markkinoilla, kasvattaa kohteeseen liittyvää liiketoimintaa, kotimaassa ja kansainvälisesti, siten, että tilaaja saa haluamansa. Oikeuksien tasapainoinen jakaminen on edellytys sille, että esimerkiksi kiinnostavia suomalaisia vientituotteita voi syntyä julkisen ja yksityisen yhteistyöstä.

Myös kansallisten strategisen määrittelyjen mukaan innovatiivisten hankintojen tavoitteena on: parantaa julkisten palvelujen laatua ja tehokkuutta ja tukea yritysten kasvua ja kilpailukykyä, vientimahdollisuuksia, sekä mahdollisuuksia hyviin referensseihin.

Esimerkki tästä kansallisesta linjauksesta hankintayksikön (Turun kaupunki) strategiaan vietyinä:

Toimimalla innovaatiomyönteisesti tehdään kustannustehokkaita hankintoja hyödyntämällä ja huomioimalla markkinan tuottamia uusia innovaatioita sekä kehittämällä uudenlaista liiketoimintaa yhdessä markkinatoimijoiden ja kaupunkiorganisaation kanssa. Innovatiivisten hankintojen avulla voidaan parantaa julkisten palveluiden laatua, tehokkuutta sekä pienentää hankintojen elinkaarikustannuksia. Innovaatiomyönteinen ja kokeilukulttuuria tukeva hankintayksikkö on houkutteleva myös uudenlaisia ratkaisuja tuottaville yrityksille.³⁹

Kehittämishankkeiden ja innovaatiokumppanuuksien onnistuminen on aina epävarmaa, mutta voimme pyrkiä varmistamaan, että tavoitteet eivät jäisi saavuttamatta ainakaan epäonnistuneiden IPR-ehtojen vuoksi.

³⁷ Johdannosta: ”Immateriaalioikeuksien jakamisessa kehitystyön tuloksiin on päädytty erilaisiin ratkaisuihin. Yleisin ratkaisu oli, että tilaaja sai kaikki oikeudet (34 %). Toiseksi yleisintä oli, että toimittaja sai kaikki oikeudet tuloksiin (32 %). Kolmas vaihtoehto oli, että oikeudet jaettiin tilaajan ja toimittajan kesken (15 %). Yhtä usein tulokset jaettiin avoimesti muiden hyödynnettäväksi (15 %).”

Huom: kaikki omistusoikeudet sekä tekijän- ja immateriaalioikeudet" määrittely on jossain määrin ”torta på torta”, sillä tekijänoikeushan on immateriaalioikeus. Siitä huolimatta tällaista ilmaisua näkee usein käytettävän sopimuksissa.

³⁸ <https://vm.fi/hankinnat-innovaatiot>

³⁹ <https://www.turku.fi/talous-ja-strategia/hankintastrategia>

5 Sopimuksenvaraiset oikeudet

Lisenssisopimus on aineettoman oikeuden haltijan ja toisen osapuolen välinen sopimus teoksen tai esimerkiksi tekijänoikeudella suojatun tai patentoidun keksinnön käyttöoikeuksista. Lisenssejä on erilaisia eri tarkoituksiin. Oikeudenhaltija voi päättää jakaa tiedot avoimella lisenssillä tai suljetulla. Osapuolet voivat sopia myös siitä, että vain yhdellä taholla on oikeus käyttää sopimuksen kohdetta.

Seuraavassa kappaleessa 4.1 tarkastelemme yksinoikeutta, kappaleessa 4.2 kaupallisia lisenssejä, kappaleessa 4.3 rojaltia, kappaleessa 4.4 yhteisiä tuloksia sekä lopuksi kappaleessa 4.5 avoimia ratkaisuja.

5.1 Yksinoikeus

Kaikki immateriaalioikeudet, yksinoikeus, tarkoittaa sitä, että vain yksi sopijapuoli voi käyttää tuloksia.⁴⁰ Eli esimerkiksi hankintayksikkö tilaajana on voinut edellyttää, että hankinnan kohteen tekijänoikeudet siirtyvät tilaajalle niiden luomishetkellä⁴¹. Yksinoikeuden hankkiminen (exclusivity) antaa hankintayksikölle tilaajana oikeuden käyttää kohdetta siten, että oikeutta ei ole kenelläkään muulla.

Esimerkiksi:

Tilaajalle siirtyvät kaikki omistus- ja immateriaalioikeudet teokseen sen luomishetkellä. Tämä sisältää, mutta ei rajoitu seuraaviin: tekijänoikeudet, patentointioikeudet ja liikesalaisuudet. Teoksen käyttäminen, kopioiminen, muokkaaminen, jakaminen tai hyödyntäminen millään tavalla ilman tilaajan nimenomaista kirjallista suostumusta on kielletty.

Tai

Jollei kohdista x ja y muuta johdu, kaikki oikeudet, omistusoikeudet ja edut, mukaan lukien kaikki tuotteeseen liittyvät aineettomat oikeudet (riippumatta siitä, ovatko ne syntyneet ennen tämän sopimuksen voimassaoloaikaa vai sen aikana) siirtyvät tilaajalle ja ovat yksinomaan tilaajan omaisuutta. Kaikki aineettomat oikeudet siirtyvät tilaajalle niiden luomishetkellä. Oikeuksien siirto tilaajalle on lopullinen ja maailmanlaajuinen.

Silloin, kun oikeudenhaltija taas päinvastoin haluaa jakaa käyttöoikeuksia laajasti, hän määrittelee sopimusehdot niin, ettei anna kellekään niihin yksinoikeutta eli kyseessä on ”ei-yksinoikeudellinen lisenssi” (non-exclusive).

Yksinoikeuden hinta on luonnollisesti korkea erityisesti silloin, jos sopimuksen kohteella voi olla kaupallista kysyntää. Hankintayksikön ei edes pitäisi pyrkiä rajaamaan toimittajaa ulos kaupallisesti kiinnostavien ja monistettavien tulosten hyödyntämisestä. Euroopan komission kesäkuussa 2021 päivitettyssä tiedonannossa ”Ohjeita innovaatiohankintoihin” on korostettu, **että julkisten ostajien ei pitäisi pyrkiä hankkimaan kaikkia oikeuksia sopimuksen kohteeseen**. Lähtökohtana olisi harkittava immateriaalioikeuksien tulosten jättämistä toimittajille ja hankkia niihin käyttötarkoitukseen riittävä käyttöoikeus, ellei kyseessä ole pakottava yleinen etu.

⁴⁰ Tässä kohdassa keskitytään sopimuksenvaraiseen yksinoikeuteen. Esim. rekisteröintiin perustuvaa yksinoikeutta käsitellään kappaleessa 2. *Immateriaalioikeuksien sääntely*. Yksinoikeudella ei tarkoiteta tässä myöskään hankintalain 17 §:ssä määriteltyä yksinoikeutta.

⁴¹ Tällä tarkoitetaan taloudellisia oikeuksia. Moraalisista oikeuksista, ks. tarkemmin kohdasta 2.2 *Tekijänoikeus ja lähioikeudet*.

Ohjeen mukaan pakottava yleinen etu voisi olla kyseessä silloin, kun toimittajan tai kenenkään muunkaan ei pitäisi saada käyttää hankintasopimuksen tuloksia esimerkiksi turvallisuus- tai luottamuksellisuussyistä tai toimittaja ei pysty käyttämään hankintasopimuksen tuloksia, esimerkiksi erityisesti julkisia ostajia varten suunniteltujen markkinointikampanjoiden ulkonäköä tai logoja.

Taustalla on tässäkin ohjeessa aiemmin esitelty laajempi tavoite, jonka mukaan **julkisten hankintojen ja varsinkin innovaatioiden hankinnan pitäisi parhaimmillaan hyödyttää kaikkia sopijapuolia**. Vastaavasti tilaajan ei tietenkään pidä sitoutua ehtoihin, jotka kohtuuttomasti rajoittavat tilaajan oikeuksia käyttää ja muuten hyödyntää tuloksia.

5.2 Kaupallinen lisenssi eli käyttöoikeussopimus

Lisenssi on aineettoman oikeuden haltijan (lisenssiantaja) ja toisen osapuolen (lisenssinsaaja) välinen sopimus teoksen, tuloksen tai esim. patentoidun keksinnön käyttöoikeuksista ja niistä perittävistä maksuista.⁴² Käyttöoikeuden sisältö voi vaihdella hyvinkin paljon sopimuksesta riippuen: i) oikeudesta käyttää kohdetta suppeasti ja luettelosta käyttörajoituksia aina ii) oikeuteen käyttää ja muokata kohdetta sekä siirtää se hyvin vapaasti.

5.2.1 Laajat käyttöoikeudet

Käyttöoikeuksia voidaan määritellä ja niistä voidaan sopia käyttämällä kuvailevia ja tekemiseen liittyviä ilmaisuja, jotka rajaavat myytävien oikeuksien sisältöä ja laajuutta (ks. *Taulukko 1 Lisenssin rakennusosat*). Mitä saa tehdä, missä, miten pitkään ja millä hinnalla? Tulosten käyttöoikeuden sisältö on mahdollista rakentaa tapauskohtaisesti poimimalla esimerkkikysymysten ja sanojen joukosta kuhunkin tilanteeseen tarpeelliset verbi- ja adjektiiviyhdistelmät.

Esimerkkiverbejä ja -adjektiivejä		
Verbi		Adjektiivi
Käyttää	Esittää	lkuisesti/ rajoitetun ajan
Kopioida	Luovuttaa	Kokonaan maksettuna/ maksettuna määräjän
Muuttaa	Levittää	Rajoittamatta/ rajoitetusti
Tehdä ja teettää muutoksia	Jälleenmyydä	Yksinoikeudella/ ei-yksinoikeudella
Siirtää	Tuottaa kappaleita ja palvelua	suomalainen, kansainvälinen, tietyllä alueella

Taulukko 1 Lisenssin rakennusosat

On tärkeä huomata, että jos hankintayksikkö ostaa ”käyttöoikeuden”, sopimus todennäköisesti sisältää vain suppean oikeuden käyttää tulosta ei esimerkiksi oikeutta muokata sitä. Termiä ”käyttöoikeus” ja ”lisenssi” käytetään usein otsikkona erilaisia lisenssisisältöjä tarkoittaen. Tämä on ok, jos ”käyttöoikeus” tai ”lisenssi” on määritelty muualla asiakirjoissa tarkemmin tai jos osapuolet ymmärtävät ilmaisun samalla tavalla. Jos tyydytään toteamaan, että on hankittu käyttöoikeus sitä tarkemmin määrittelemättä, lopputulos saattaa olla liian

⁴² Käyttöoikeussopimus voi julkisissa hankinnoissa tarkoittaa kahta asiaa: 1) konsessiota eli käyttöoikeussopimusta tai 2) aineettomista oikeuksista tehtyä sopimusta eli lisenssiä. Tässä ohjeessa ei puhuta konsessioista vaan jälkimmäisestä.

suppea hankintayksikön tarpeisiin. Tässä asiakirjassa tarkoitamme käyttöoikeudella tai lisenssillä kulloinkin tarkemmin määriteltyä ehtokokonaisuutta.

Esimerkiksi:

JIT 2015- konsultointiehtojen mukaiset oikeudet sallivat tilaajan muokata työn tuloksia ja edelleen luovuttaa työn tulokset myös kolmansille. Oikeudet eivät ole rajoitetut käyttötarkoituksen perusteella.⁴³

Ote ehdoista:

6 Oikeudet

*(1) Toimeksiannon lopputuloksena syntyvien asiakirjojen ja muiden tulosten tekijän- ja immateriaalioikeudet kuuluvat toimittajalle, jollei toisin ole sovittu. Toimittajan tekijänoikeuden, muun immateriaalioikeuden ja liikesalaisuuden rajoittamatta tilaajalla on **peruuttamaton, rajoittamaton, alueellisesti rajoittamaton ja muutoinkin vapaa käyttö-, kopiointi-, muokaus- ja levitysoikeus asiakirjoihin ja muihin tuloksiin muokkaamattomana ja muokattuna rajoittamattoman ajan. Tilaajan oikeus kattaa kaikki käyttötarkoitukset sekä nyt tunnetut että mahdollisesti tulevaisuudessa syntyvät uudet käyttötarkoitukset. Tilaajalla on myös oikeus luovuttaa tämä oikeus, tai sitä suppeampi oikeus, edelleen.***

Ehdon mukaan tekijän- ja immateriaalioikeudet jäävät toimittajalle, mutta tilaajalle myönnetään laaja-alainen lisenssi. Käyttöoikeuksia myymällä innovaation tekijä voi näin säilyttää aineettomat oikeudet täydellisenä itsellään, mutta kuitenkin samaan aikaan saada taloudellista hyötyä tuloksista lisensoimalla tulokset. Tällöin tekijä saa säilyttää oikeudet innovaatioonsa ja voi jatkaa sen kehittämistä, mutta samalla voidaan mahdollistaa innovaation laaja käyttö yhteiskunnassa.

Lisenssimallissa on mahdollista jakaa oikeuksia myös tulosten kehittämiseen ja rahoittamiseen osallistuneille tahoille eli tunnistetaan mahdollisten yhteistyökumppanien ja tulokseen liittyvän työn maksajan oikeudet käyttää työn tuloksia. Tällöin lähtökohtana on ajatus siitä, että kukin osapuoli saa tulosaineistoon tarvitsemansa käyttöoikeudet, vaikka tekijänoikeus innovaatioon jääkin tekijälle. Käyttöoikeudet tulosaineistoon nähdään ikään kuin vastikkeena euromääräiselle maksulle tehdystä työstä.

Mikäli tilaaja saa riittävän laajat käyttö- ja muokausoikeudet kehitystyön tuloksiin, voidaan välttyä tilanteelta, jossa tekijällä on monopoliasema ja ostaja jää niin sanottuun toimittajalukkoon, jolloin toimittajan vaihtamisen kustannukset voivat nousta hyvin korkeiksi. Riittävän laajat oikeudet, jossa tilaaja voi lisäksi jatkaa tuloksen kehittämistä kolmannen kanssa, voivat myös suojella ostajaa hintojen kohtuuttomalta nousulta sopimuskauden kestäessä.

Monimutkaisemmassa hankinnassa, joka sisältää olemassa olevia aineistoja, molempien osapuolien kehittämää tulosaineistoa, sekä valmisohjelmistoja ja palveluita, voivat immateriaalioikeusehdot sisältää lisenssejä puolin ja toisin. Tekijänoikeuskin saattaa jakautua useamman osapuolen välillä riippuen siitä, mistä tuloksen osasta on kyse.

⁴³JHS 166 Julkisen hallinnon IT-hankintojen yleiset sopimusehdot Liite 6. Erityisehtoja konsultointipalveluista (JIT 2015 – Konsultointi), kohta 6 Oikeudet

Esimerkiksi:

Kvanttitietokoneen hankinnassa tekijänoikeuksien määrittely oli keskeisessä roolissa.⁴⁴ Joh-tuen hankinnan korkeasta teknologisesta uutuudesta, immateriaalioikeuksien määrittely oli tarjouskilpailun onnistumisen keskeinen edellytys. Osaaminen jaettiin sekä tilaajan että toimittajan tausta-aineistoihin, hankkeen tuloksena syntyviin yhteisiin tulosaineistoihin ja niistä johdettuihin immateriaalioikeuksiin. Selkeän lopputuloksen saavuttaminen edellytti aineiston jaottelua mm. yhteisiin, omiin ja ulkopuolelle jääviin. Edellä mainittu jaottelu on helpottanut hahmottamaan kehitetyn teknologian hyödyntämis- ja edelleenlisensointioikeudet erityisesti kaupallisessa tarkoituksessa. IPR-asioiden jäsentämiseksi perustettiin myös johtoryhmä, jonka tehtävänä on sopimuskaudella määritellä oikeuksiin liittyviä linjauksia.

Kvanttitietokoneen ympärille on tavoitteen mukaisesti kehittynyt merkittävä ekosysteemi tutkimusta, uusia toimijoita ja verkostoja. Kvanttitietokoneen toimittaja on rakentanut ensimmäisen tuotantolinjan Espooseen.⁴⁵

Esimerkiksi:

Tekes Match -hankkeessa kohteena oli TekesMatch-sovellus, jonka tarkoituksena on tuoda yhteen innovaatioympäristön eri toimijat. Hankkeen tavoitteena olivat startup-ystävälliset ehdot, jossa oikeudet jaettiin tilaajan ja tuottajien välillä.⁴⁶ Hankinnan Syksyllä 2016 järjestetty TekesHack oli myös Suomen ensimmäinen julkiseen kilpailutukseen suoraan liitetty hackathon.

Ehdot muodostuvat ns. hybridistä, jossa on määritelty jaettuja oikeuksia, yksinoikeuksia, lisensoijia eli käyttöoikeuksia, veloituksia, vakuutuksia ja kieltä. Ehdosta muodostuu kokonaisuus, joka antaa vastauksia erilaisiin tilanteisiin, joita voi tulla eteen sovelluksen käyttöelinkaaren aikana.

14 Aineettomat oikeudet

14.1 Kunkin Toimittajan Suoritteisiin ja Tuotteeseen liittyvät oikeudet, omistusoikeudet ja edut, Aineettomat oikeudet mukaan lukien, jaetaan Tekesin ja kunkin Toimittajan välillä seuraavasti:

14.1.1 Tilaajalla ja Toimittaja 1:llä on rajoittamattomat, rinnakkaiset ja toisistaan riippumattomat aineettomat oikeudet Toimittaja 1:n Suoritteisiin (riippumatta siitä, onko Toimittaja 1 luonut ne ennen tämän sopimuksen voimassaoloaikaa vai sen aikana), mukaan lukien oikeus myöntää rajoituksetta lisensoijia kolmansille osapuolille riippumatta toisen Osapuolen oikeuksista ja ilman velvollisuutta ilmoittaa tai maksaa korvausta toiselle Osapuolelle. Edellä mainittu sopimus on lopullinen ja maailmanlaajuinen; [JAETTU]

14.1.2 Tilaajalla ja Toimittaja 2:lla on rajoittamattomat, rinnakkaiset ja toisistaan riippumattomat Aineettomat oikeudet Toimittaja 2:n Suoritteisiin (riippumatta siitä, onko Toimittaja 2 luonut ne ennen

⁴⁴ <https://www.hankintakeino.fi/fi/materiaalipankki/kvanttitietokoneen-hankinta-case-vtt>

⁴⁵ <https://www.vttresearch.com/fi/uutiset-ja-tarinat/suomen-toinen-quanttitietokone- valmistunut> Huhtikuussa 2022 yritys sai lisäksi Euroopan investointipankilta 35 miljoonan euron rahoituksen kvanttitietokoneen edelleen kehittämiseen ja tuotannon laajentamiseen.

⁴⁶ [TekesHack : Hackathon osana julkista kilpailutusta](#)

tämän sopimuksen voimassaoloaikaa vai sen aikana), mukaan lukien oikeus myöntää rajoituksetta lisenssejä kolmansille osapuolille riippumatta toisen Osapuolen oikeuksista ja ilman velvollisuutta ilmoittaa tai maksaa korvausta toiselle Osapuolelle. Edellä mainittu sopimus on lopullinen ja maailmanlaajuinen; [JAETTU]

14.1.3 Jollei kohdista 14.1.1 ja 14.1.2 muuta johdu, kaikki oikeudet, omistusoikeudet ja edut, mukaan lukien kaikki tuotteeseen liittyvät Aineettomat oikeudet (riippumatta siitä, ovatko ne syntyneet ennen tämän sopimuksen voimassaoloaikaa vai sen aikana) siirtyvät Tilaajalle ja ovat yksinomaan Tilaajan omaisuutta. [YKSINOIKEUS]

14.2 Kaikki Aineettomat oikeudet siirtyvät Tilaajalle niiden luomishetkellä. Oikeuksien siirto Tilaajalle on lopullinen ja maailmanlaajuinen. [YKSINOIKEUS]

14.3 Toimittaja ei saa sisällyttää Suoritteisiin tai Tuotteeseen mitään kolmannen osapuolen tuotteita, ohjelmistoja tai koodia ilman Tilaajan etukäteen antamaa kirjallista lupaa. Sovittaessa, että Toimittaja voi sisällyttää kolmannen tuotteita, ohjelmistoja tai koodia Suoritteisiin tai Tuotteeseen, Toimittajan on ennen niiden sisällyttämistä toimitettava Tilaajalle kaikki ehdot, joita sovelletaan tällaisten kolmannen osapuolen tuotteiden, ohjelmistojen tai koodin käyttöön, jotta Tilaaja voi tarkastaa kolmannen osapuolen tuotteisiin, ohjelmistoihin tai koodiin sovellettavat käyttöoikeudet tai lisenssioikeudet. Tällaiset käyttöoikeudet ja lisenssioikeudet eivät saa olla ristiriidassa Tilaajan tämän Sopimuksen ehtojen mukaisten Suoritteiden tai Tuotteen käyttöä koskevien oikeuksien ja lisenssien kanssa. [KIELTO JA VELVOITE]

14.4 Tilaajalla on oikeus käyttää ja hyödyntää Suoritteita ja Tuotetta kaikilla mahdollisilla tavoilla ja mihin tahansa tarkoitukseen. Tilaajalla on oikeus (rajoituksetta), joko itse tai kolmannen osapuolen avulla:

14.4.1 valmistaa kappaleita Suoritteista ja Tuotteesta

14.4.2 muuttaa Suoritteita ja Tuotetta

14.4.3 jatkokehittää Suoritteita ja Tuotetta

14.4.4 jakaa ja asettaa saataville Suoritteet ja Tuote (alkuperäisessä tai muutetussa muodossa) Tilaajan valitsemien lisenssiehdoin, ja

14.4.5 siirtää Aineettomat oikeudet (tai osa niistä) kolmannelle. [LAAJAT KÄYTTÖOIKEUDET]

14.5 Kaikkiin Tilaajan tekemiin (tai Tilaajan puolesta tehtyihin) muutoksiin, valmistamiin kappaleisiin tai johdannaisteoksiin sekä jatkokehitykseen liittyvät Aineettomat oikeudet ovat yksinomaan Tilaajan omaisuutta. [YKSINOIKEUS]

14.6 Jos Toimittaja (tai Toimittajan puolesta) tekee Suoritteisiin tai Tuotteeseen muutoksia, valmistaa kappaleita tai johdannaisteoksia tai jatkokehittää Suoritteita tai Tuotteita tämän Sopimuksen voimassaoloaikana, Aineettomat oikeudet tällaisiin kappaleisiin, johdannaisteoksiin, muutoksiin tai jatkokehitykseen jaetaan Tilaajan ja Toimittajan kesken siten kuin kohdassa 14.1 määrätään. [JAETTU]

14.7 Kunkin Toimittajan on ryhdyttävä kaikkiin toimiin (mukaan lukien kaikkien asiakirjojen laatiminen rajoituksetta), joita Tilaaja voi vaatia Aineettomien oikeuksien myöntämiseksi Tilaajalle tämän Sopimuksen mukaisesti/siten kuin tässä Sopimuksessa on sovittu. Toimittaja velvoittaa kaikki työntekijänsä (ja Alihankkijansa) myöntämään Tilaajalle Aineettomat oikeudet tämän Sopimuksen mukaisesti. [VELVOITE]

14.8 Kukin Toimittaja vakuuttaa, että sillä on oikeus myöntää Tilaajalle kaikki Aineettomat oikeudet Suoritteisiin ja Tuotteeseen. Toimittaja vakuuttaa myös, että sen työntekijät (tai Alihankkijat) ovat henkilökohtaisesti luoneet Suoritteet ja Tuotteen sekä kaikki niiden osat, ja että Suoritteita, Tuotetta

tai mitään niiden osia ei ole kopioitu kolmansilta. Toimittaja vakuuttaa, että mitään kolmannen liikesalaisuuksia tai muuta luottamuksellista tietoa ei luovuteta oikeudettomasti Tilaajalle. [VAKUUTUS IPR-LOUKKAUSTEN OSALTA]

14.9 Kaikki tiedot, data, dokumentaatio, tiedostot, ohjelmistot, piirustukset ja muut materiaalit, jotka toimitetaan Toimittajille tämän Sopimuksen mukaisesti, pysyvät Tekesin (tai lisenssinantajien) omistuksessa. Toimittajat voivat käyttää kyseistä materiaalia ainoastaan Suoritteiden ja Tuotteen kehittämiseen Tilaajalle tämän Sopimuksen voimassaoloaikana. Toimittajat eivät saa käyttää materiaalia mihinkään muuhun tarkoitukseen, ellei Tekesin kanssa ole kirjallisesti toisin sovittu. Irtisanottaessa Sopimus tai Tilaajan niin pyytäessä, Toimittajien on lopetettava materiaalien käyttö ja palautettava ne Tilaajalle. [YKSINOIKEUS JA SUPPEA KÄYTTÖOIKEUS]

5.2.2 Suppeat käyttöoikeudet

Valmisohjelmistojen lisenssiehtojen ja pilvipalveluiden sopimusehtojen osalta tilanne on usein hyvin erilainen kuin edellä, kohdassa 4.2.1 kuvattujen kehittämistyön tuloksien osalta. Valmisohjelmiston käyttöoikeusehtojen sisällön räätälöinti ei ole mahdollista yleensä toimittajan kannalta, kun tuote tai palvelu on pitkälle tuotteistettu ja sen toiminta sekä hinnoittelu perustuu tiettyyn lisenssimalliin. Esimerkiksi tulosten muokkaaminen kolmannen toimesta voisi johtaa siihen, että toimittaja ei pysty takaamaan ylläpitoa tuloksille ja siksi se on kielletty.

Ero uuden, yhdessä kehitettävän tuloksen ja toimittajan itsensä aiemmin tuotteistaman, olemassa olevan tuloksen välillä on tältä osin hyvin selvä. Lisenssiehdot ja niiden sisältämät rajoitukset ovat tärkeitä ohjelmistoyrityksille, koska ne auttavat yrityksiä hallitsemaan ohjelmistojensa ja palveluidensa kehittämistä, käyttöä ja jakelua sekä suojaamaan oikeuksia.

Kun tuote on valmis ns. hyllytavaraa, tilaajalle voikin hyvin riittää perustasoinen lisenssi, jolla palvelua käytetään. Usein valmisohjelmistolisenssin tai palvelunkuvauksen sisältö keskittyy siihen, mitä *ei saa tehdä*. Lisenssi on lupa käyttää ohjelmistoa, mutta mitään muita oikeuksia ei ole. Toimittaja esimerkiksi myöntää tilaajalle oikeuden asentaa yhden ohjelmiston kopion laitteelleen ja sitä saa käyttää yhden henkilön toimesta kerrallaan. Suppeissa ehdoissa toimittaja usein myös pidättää kaikki muut oikeudet itsellään. Tämän lisäksi ehdot sisältävät varoituksen, että mikäli ehtoja loukataan, käyttö päättyy. Mikäli ohjelmistoa tai pilvipalvelua kehitetään tilaajan tarpeiden mukaiseen suuntaan ja kaikki toimii odotetusti, ei suppeassa lisenssissä ole välttämättä mitään ongelmaakaan.

Haasteita voi kuitenkin tulla esimerkiksi siinä vaiheessa, kun toimittaja vaihtuu esimerkiksi tarjouskilpailun tuloksena. Haasteita voi tulla myös silloin, jos palvelun käytettävyydessä on ongelmia, tai jos tilaaja tarvitsee integraation tuotteen valmisohjelmistoon, tai kun palveluun pitäisi tehdä muutoksia tilaajan tarpeen mukaan.

Jos sopimuskumppanina on standardoidun, kansainvälisen, pitkälle kehitetyn tuotteen toimittaja, pienempi hankintayksikkö ei välttämättä pysty määrittelemään hankinnan kohteen lisenssiehtoja. Jos hankintayksikkö pyrkii poikkeamaan alan vakiokäytännöistä, se ei välttämättä saa yhtään tarjousta. Tällöinkin olisi kuitenkin pystyttävä varmistamaan sellaiset käyttöehdot, jotka täyttävät tilaajan tarpeet.

Riittävien oikeuksien turvaamiseksi voi olla tarpeellista liittyä esimerkiksi hankintarenkaaseen tai kääntyä yhteishankintayksikön puoleen neuvottelu- ja ostovoiman kasvattamiseksi. Joskus tehokkain suojautumiskeino valmisohjelmistoon liittyvältä toimittajalukolta voi olla se, että hankintayksikkö pyrkii säilyttämään kyvykkyytensä vaihtaa käytössä olevaa valmisohjelmistoa tai valmisohjelmistotalustalle kehitettyä sovellusta.

Toinen keino riittävien oikeuksien varmistamiseksi on edellyttää hankittavalta ratkaisulta avoimiin kansainvälisiin standardeihin pohjautuvien rajapintojen ja tietomallien käyttöä, millä varmistetaan datan hyödynnettävyys myös toimittajan vaihdon yhteydessä kohtuullisin lisäkustannuksin.

Tällaisessa tilanteessa on tarpeellista käsitellä oikeuskysymykset markkinakartoitusvaiheessa. Hankintayksikön on ylipäättään tärkeä hahmottaa ennen tarjouskilpailun julkaisua markkinakartoituksella, millaisia vaihtoehtoja sopimusehtojen suhteen markkinoilla on tarjolla. Näin selviää myös mitä tarjouspyynnössä voidaan vaatia.

Kun hankintayksiköt tekevät enenevässä määrin palveluhankintoja tilanteissa, joissa aiemmin on hankittu tavaraa ja tehty palvelut asiakkaille omana työnä (ohjelmisto, työkalut, siivoustarvikkeet jne.), usein on pohdittavana hankinnan uudelleen muotoilu sisällön ja myös sopimusehtojen osalta. Tällöin voi olla epäselvää millaiset oikeudet uuteen hankinnan kohteeseen tarvitaan ja millaisia ratkaisuja markkinoilla on tarjota.

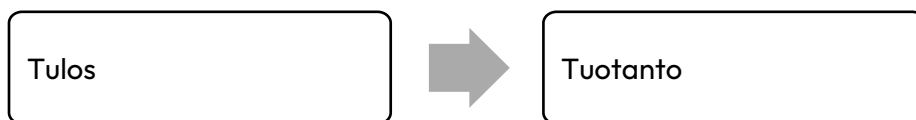
Keskustelunavauksena voidaan markkinakartoituksessa lähestyä tarjoajia **esimerkiksi** seuraavilla näkökulmilla:

- A. Valmisratkaisu. Jos palvelukonsepti toteutetaan toimittajan valmiilla palvelutuotteella ja/tai valmisohjelmistolla, miten voidaan varmistua, että kohteeseen tulee tilaajalle ajallisesti ja toiminnallisesti riittävän laajat käyttöoikeusehdot, tilaajan tarpeet ja tarkoitus huomioiden. Miten palvelukonseptin hinta muodostuu ja miten voidaan varmistua, että palvelukonseptin käyttömaksun hinta on kohtuullinen koko elinkaaren ajan. Palvelukonseptia pitää voida muuttaa käyttäjämäärien muuttuessa ja käyttäjien määrän muutokset eivät saa aiheuttaa kohtuuttomia lisämaksuja. Millaisilla ehdoilla palvelua voidaan kehittää tilaajan tarpeiden mukaan?
- B. Avoin ratkaisu. Vaihtoehtoisesti palvelukonsepti toteutetaan avoimin oikeuksin ja mahdollinen ohjelmisto/ratkaisu toteutetaan avoimella lähdekoodilla. Millaisia haasteita ja riskejä tähän sisältyy? Oletteko toteuttaneet vastaavaa?
- C. Yhteistyö. Kolmantena mahdollisuutena on, että palvelu kehitetään yhteistyössä ja aineettomat oikeudet tuloksiin jäävät toimittajalle ja tilaajalle siirtyvät rinnakkaisina, yhtäläiset, jaetut taloudelliset oikeudet. Oikeuden sisältö määritellään tarkemmin, ja se voi sisältää mukaan lukien, mutta ei rajoittuen seuraavia: käyttöoikeudet, muokkausoikeudet, jatkokehitysoikeudet, levitysoikeudet, oikeus tuottaa vastaavia kaupallisia palveluita ja jälleenmyyntioikeudet rajoittamattoman ajan ilman eri korvausta. Tilaaja saa myös mahdollisen ohjelmiston lähdekoodin haltuunsa. Onko tämäntyyppistä ratkaisua/ palvelua tarjolla?
- D. Tilaajalle räätälöity ratkaisu. Ja viimeisenä vaihtoehtona: palvelukonsepti suunnitellaan tilaajan tarpeiden mukaan ja tilaaja pidättää itsellään palvelukonseptia koskevat aineettomat oikeudet ja toimittaja saa kohdan C)- mukaiset käyttöoikeudet. Millainen jälleenmyynti/ ylläpito- ja tukiratkaisu tässä vaihtoehdossa olisi mahdollinen?

5.3 Kehitystyön tulosten myyminen - rojaltili

Rojaltili tarkoittaa maksua, joka liittyy yleensä tuloksen kaupallistamiseen ja/tai siitä valmistettujen kappaleiden myyntituottoon (Ks. *Kuva 6 Tulokset ja Tuotanto*)⁴⁷. Se voi myös olla yksi osa käyttöoikeuden ehtoja, osa lisenssisopimusta, jossa tekijä tai patentinomistaja antaa toiselle osapuolelle oikeuden myydä tulosta kolmansille osapuolille tietyin ehdoin.

Rojaltili voi olla esimerkiksi tietty prosenttiosuus tuloksen jälleenmyyntihinnasta, vuosimaksu tai kertakorvaus. Rojaltili on yleinen tapa saada taloudellista korvausta aineettomasta oikeudesta sen elinkaaren aikana. Jos tulosta ei kuitenkaan saada lainkaan myytyä sen alkuperäisen käyttötarkoituksen jälkeen, ei minkäänlaista rojaltilituloa ole tiedossa.

Kuva 6 Tulokset ja Tuotanto

Rojaltilituotto perustuu tulosten myynnin tai myytyjen kappaleiden määrään. Siksi keksijä, joka tekee sopimuksen pienellä rojaltiliprosentilla, voi joskus saada enemmän tuloja kuin sellainen, joka neuvottelee korkean rojaltiliprosentin. Esimerkiksi juomatölkkin vetorenkkaan keksijä sai vain pikkuruisen rojaltiliprosentin, mutta hänet tunnetaan ”maailman rikkaimpana keksijänä”.⁴⁸

Esimerkiksi

Sovitaan, että toimittaja saa tekijänoikeuden tilaajan ja toimittajan yhteisesti kehittämään tulokseen ja tilaajalle jäävät erikseen määritellyt laajat käyttöoikeudet.

Toimittajalle jää myös velvollisuus maksaa rojaltilia tuloksen kaupallistamisesta ja/tai myydyistä kappaleista tilaajalle.

Jos toimittaja ei valmista tai myy yhtään tuotetta, mitään tuotannonaikeista tuottoa ja rojaltilimaksua ei muodostu. Näin voi käydä erityisesti silloin, jos tulos on hyvin yksilöllinen ja tehty ainoastaan hankintayksikön tarpeeseen.

Kyseeseen voisi tulla myös jakaa tuotannonaikeista voittoa tilaajan ja toimittajan välillä alennetuilla palvelumaksuilla:

Hankintayksikkö ja toimittaja ovat yhdessä kehittäneet tietojärjestelmän ja on sovittu, että toimittaja saa siihen tekijänoikeuden ja tilaaja laajat käyttöoikeudet.

Yhteisenä tavoitteena olisi, että toimittaja onnistuu kaupallistamaan tietojärjestelmän ja myy sitä muillekin asiakkaille.

⁴⁷ ”Tuotantovaiheen” erottelu tuloksista ja tausta-aineistosta voi olla hyödyllistä silloin, jos tavoitellaan kokonaan uuden ratkaisun kehittämistä, jota aletaan tuottaa hankkeen päätteeksi myös kolmansille osapuolille. Tuotantovaiheeseen voi liittyä lisenssiehtoja tai rojaltilikysymyksiä, jotka vaativat omanlaisensa ehdot. Tulosten lisensointi kolmansille on hankintayksikönkin kannalta myyntiä (eikä ostamista). Palvelun tuottaminen ja jälleenmyyntioikeudet kolmansille tai muu kaupallinen tarkoitus on syytä aina huomioida erikseen sopimusehdoissa. Tämä koskee erityisesti sidosyksiköitä (hankintalain 15§), joiden tarkoituksena on usein käyttää tuloksia, ei niinkään omaan käyttöön, vaan tuottaakseen omistajilleen ratkaisuita ja palveluita.

⁴⁸ <https://www.prh.fi/fi/keksijankasikirja/kaupankaynti/rojaltili.html>

Kehittämiseen osallistunut hankintayksikkö saisi alennusta kehitys- ja ylläpitomaksuihin suorassa suhteessa toimittajan tekemiin myynnteihin.

5.4 Yhteiset oikeudet

Osapuolet voivat sopia tulosten yhteisistä oikeuksista ja omistajuudesta. Immateriaalioikeuksien yhteisomistajuudesta ei ole selviä sääntöjä kirjattuna lainsäädäntöön ja säännöt vaihtelevat myös maittain. Yhteisomistajuus edellyttää yksityiskohtaisen kirjallisen sopimuksen tekemistä osapuolten välillä, jossa selvästi määritellään, miten kumpikin osapuoli voi itsenäisesti hyödyntää tuloksia ja mihin toimenpiteisiin vaaditaan molempien osapuolien suostumus.

Esimerkiksi:

Osapuolten yhdessä kehittämän uuden aineiston omistusoikeus ja immateriaalioikeudet syntyvät yhteisesti tämän sopimuksen osapuolille. Tätä ehtoa sovelletaan, jos tulosten erottaminen ei ole mahdollista ja molemmat osapuolet ovat yhteisesti työskennelleet (50/50) tulosten tuottamiseksi. Osapuolet voivat myös päättää jakaa yhteiset tulokset niin, että toisella osapuolella on omistus- ja immateriaalioikeus ja toinen osapuoli saa kohdan x mukaiset käyttöoikeudet tuloksiin.

Mikäli osapuoli havaitsee, että sopimuksen voimassaoloaikana on käsillä tilanne, jossa tämän kohdan mukaisia ehtoja voidaan soveltaa, tulee osapuolten viipymättä ja kirjallisesti sopia tarkemmista menettelytavoista.

Tarkemmat menettelytavat voivat tällöin olla seuraavat, ellei muuta kirjallisesti sovita: molemmilla osapuolilla on toisistaan riippumattomat, rajoittamattomat, maailmanlaajuiset, peruuttamattomat ja kokonaan maksetut rinnakkaiset immateriaali- ja omistusoikeudet tuloksiin mukaan lukien oikeus muokata tuloksia ja luovuttaa tai siirtää tulokset kolmannelle. Osapuolet sitoutuvat tekemään yhteistyötä ja tiedottamaan toisilleen säännöllisesti tuloksia koskevista suunnitelmista ja tulosten kehittämisestä.

Yhteisomistuksella voi olla muitakin ilmenemismuotoja kuin tasajako sopimuksella, esimerkiksi yhteisyritys tai ristilisensointi. Myös ns. yhteislisenssiä voidaan käyttää silloin, kun molemmat osapuolet, sekä tilaaja että toimittaja ovat mukana kehittämässä tuloksia. Tällöin molemmat antavat käyttöoikeuden eli lisensoivat toiselle osapuolelle oikeuden kehittämiinsä tuloksiin.

Esimerkiksi:

Tilaajalla ja toimittajalla on rajoittamattomat, rinnakkaiset ja toisistaan riippumattomat aineettomat oikeudet toistensa tuloksiin (ja tausta-aineistoon, joka liittyy tuloksiin), mukaan lukien oikeus myöntää rajoituksetta lisenssejä kolmansille osapuolille riippumatta toisen osapuolen oikeuksista ja ilman velvollisuutta ilmoittaa tai maksaa korvausta toiselle osapuolelle.

Tässä mallissa on kuitenkin haasteena se, että voi olla vaikea yksilöidä tiiviissä yhteistyössä, kuka on kehittänyt mitään. Ristilisensointia tehdäänkin tavanomaisimmin silloin, kun ostajalla ja myyjällä on tarvetta hyödyntää toistensa tausta-aineistoa.

Sekä yhteistulosten että yhteislisenssin tapauksessa mahdollinen kaupallistaminen eli tuotantovaihe voi vaikeutua immateriaalioikeuksien omistuksien ollessa hajautettuna useammalle osapuolelle. Yhteisomistus voi aiheuttaa erimielisyyksiä esimerkiksi silloin, jos oikeudenhaltijoiden käsitys tulosten sopivasta jatkekehityksestä poikkeaa toisistaan huomattavasti.

5.5 Avoimet ratkaisut

Yhteiskunnan digitalisoituessa yhä useampiin julkisiin hankintoihin liittyy paitsi ohjelmistoihin ja niiden lähdekoodin oikeuksiin niin myös datan keräämiseen, siirtämiseen, analysointiin ja hyödyntämiseen liittyviä kysymyksiä. Näiden näkökohtien huomiointi aineettomien oikeuksien osalta on tärkeää hankinnan tavoitteiden toteuttamiseksi.

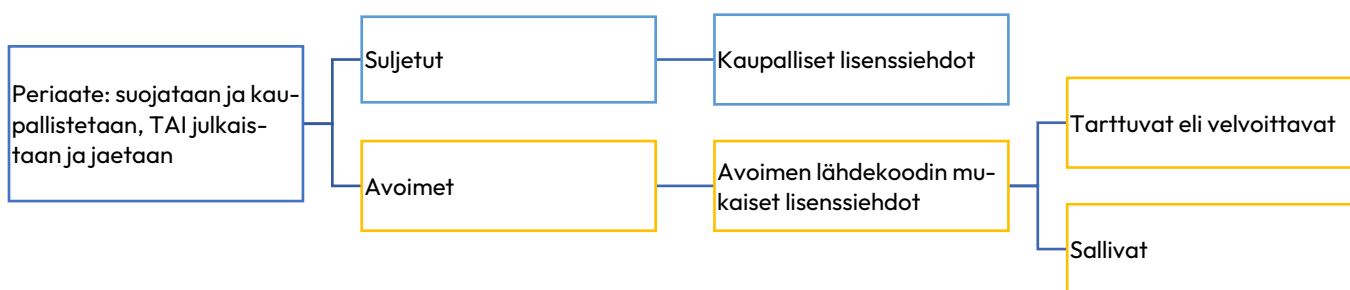
Yleinen suuntaus julkisessa hallinnossa on ollut siirtyminen kohti avoimia malleja, joihin liittyvää lainsäädäntöä ja ohjausta on lisätty sekä Euroopan Unionin että kansallisen lainsäädännön tasoilla. Tässä luvussa käsitellään avointa lisenssiä sekä kolmea keskeistä digitaalisiin ratkaisuihin liittyvää osatekijää aineettomien oikeuksien kannalta: lähdekoodi, rajapinnat ja data.

5.5.1 Avoimet ohjelmistolisenssit

Avoimet ohjelmistot, avoin lähdekoodi ja open source, on vaihtoehto omisteisille tai ns. suljetuille ohjelmistoille. Avoimen ja suljetun lähdekoodin ehdoin lisensoidut ohjelmistot eroavat toisistaan periaatteellisesti siinä, miten niiden lähdekoodi on saatavilla ja muokattavissa (ks. *Kaaviokuva 7 Avoimen lähdekoodin ohjelmistomallit vs. suljetut mallit*).

Avoimen lähdekoodin ehdoin lisensoidulla ohjelmistolla tarkoitetaan ohjelmistoa, jonka käyttöön, kopioimiseen, muokkaamiseen ja jakamiseen on annettu laajasti vapaat oikeudet. Tunnetuimpia avoimen lähdekoodin tuotteita ovat Firefox-selain ja Linux-käyttöjärjestelmä, joka pääosin muodostuu Linux-ytimeistä ja GNU-hankkeen ohjelmistoista. Myös älypuhelimissa yleinen Android-käyttöjärjestelmä on avointa lähdekoodia.⁴⁹

Suljetun lähdekoodin ohjelmistolla taas tarkoitetaan ohjelmistoa, jonka lähdekoodi on pidetty salassa ja jonka käyttöön liittyy rajoituksia. Suljetun ohjelmiston esimerkkejä ovat Windows-käyttöjärjestelmä, Microsoft Office -ohjelmisto ja Adobe Photoshop -kuvankäsittelyohjelma. Suljetut ohjelmistot sisältävät yleensä kaupallisen ja tuotteistetun ylläpidon.

Kuva 7: Avoimen lähdekoodin ohjelmistomallit vs. suljetut mallit

Avoimen lähdekoodin lisenssejä on erilaisia, ja niissä voidaan myös asettaa erilaisia ehtoja tietojen hyödyntämiselle.

⁴⁹ <https://coss.fi/>

Esimerkiksi:

GNU General Public License (GPL) on yksi vanhimmista ja tunnetuimmista avoimen lähdekoodin lisensseistä. Se on nk. "tarttuva" tai velvoittava lisenssi, eli se edellyttää, että kaikki ohjelman muunnelmät ja johdannaiset julkaistaan samalla lisenssillä. GPL-lisenssi suojaa ohjelman vapautta ja estää sen muuttamisen omisteiseksi. Velvoittavat lisenssit edellyttävät joskus myös, että ohjelman muokkaaja julkaisee muokatun koodin samalla tai yhteensopivalla avoimen lähdekoodin lisenssillä, eikä salli ohjelman yhdistämistä suljetun koodin ohjelmiin. Velvoittavien lisenssien tarkoituksena on varmistaa, että ohjelma pysyy avoimena ja että sen jatkokehityksestä hyötyvät kaikki.⁵⁰

"Sallivat" avoimen lähdekoodin lisenssit antavat käyttäjälle enemmänkin vapauksia ilman rajoituksia tai velvoitteita. Massachusetts Institute of Technologyn MIT-lisenssi ei vaadi, että johdannaiset julkaistaan samalla lisenssillä. Se on yksi yleisimmistä vapaista lisensseistä, ja monet ohjelmistoprojektit käyttävät sitä. MIT-lisenssi antaa käyttäjälle oikeuden käyttää, kopioida, muokata, jakaa ja myydä ohjelmistoa, kunhan alkuperäinen lisenssiteksti ja tekijänoikeusilmoitus säilytetään. MIT-lisenssi ei vaadi lähdekoodin julkaisemista tai muuttamista, jos ohjelmistoa levitetään eteenpäin.⁵¹

EUPL, eli European Union Public Licence, on Euroopan komission aloitteesta luotu avoimen lähdekoodin ohjelmistolisenssi.⁵² EUPL:n tarkoituksena on rohkaista hankintayksiköitä omaksumaan vapaan ja avoimen lähdekoodin malli. Sitä on hyödynnetty myös JIT 2015 ehtojen avoimen lähdekoodin ehdossa. EUPL on lähtökohtana julkaistavan sovelluksen osalta.⁵³ EUPL on yhteensopiva monien avoimen lähdekoodin ohjelmistolisenssien, kuten GNU:n, kanssa.

Hankintayksikkö ja toimittaja voivat sopia, että ohjelmistokehittämisen tulokset julkaistaan kokonaan avoimella lisenssillä, minkä seurauksena julkaistu tulos on vapaasti kaikkien käytettävissä ao. lisenssin ehtojen mukaisesti. Avoimuuden hyötyjä on runsaasti, mutta toki myös haasteita on tunnistettu. Hyötyjä ovat tiedon ja tulosten vapaan levittämisen, muokkauksen ja käytön mahdollistaminen kaikkiin tarkoituksiin, myös kaupallisiin. Lisäksi vapaa lähdekoodin tutkiminen auttaa oppimaan ohjelmoinnista. Avoimia tuotteita kehitetään monesti ekosysteeminomaisesti useiden toimijoiden yhteistyönä ja hyödyt kehittämisestä ovat kaikkien käytettävissä. Avoimen kehityksen kautta voidaan esimerkiksi:

välttää toimittajariippuvuutta,
nopeuttaa ohjelmistokehitystä haluttuun suuntaan,
jakaa kustannuksia mahdollisten muiden käyttäjien ja kehittäjien kanssa,

⁵⁰ <https://www.avoindata.fi/fi>

⁵¹ <https://fi.wikipedia.org/wiki/MIT-lisenssi>

⁵² https://commission.europa.eu/content/european-union-public-licence_en, ohjeet EUPL:n käyttöön: [untitled \(europa.eu\)](https://commission.europa.eu/content/european-union-public-licence_en) ja lisenssiehdot [EUPL - v1.2 \[FI / suomi\]](https://commission.europa.eu/content/european-union-public-licence_en)

⁵³ JHS 166 Julkisen hallinnon IT-hankintojen yleiset sopimusehdot, [JIT 2015, liite 2](#) Erityisehtoja tilaajan sovellushankinnoista avoimen lähdekoodin ehdoin (JIT 2015 – Tilaajan sovellukset avoin lähdekoodi), Ote kohdasta 14: Jos lisenssiä ei ole määritetty osion 8 (4) mukaisesti, toimittajan on käytettävä seuraavaa lisenssilauseketta sovelluksen julkaisemisessa: "Tämä ohjelma ja sen dokumentaatio on lisensoitu EUPL 1.1 -lisenssillä tai, lisenssinhaltijan valinnan mukaan, millä tahansa sen myöhemmällä versiolla." Jos julkaistavassa sovelluksessa käytettyjen osien lisenssi ei ole yhteensopiva EUPL 1.1 -lisenssin kanssa, toimittajan on käytettävä seuraavaa lisenssilauseketta näiden osien osalta: "Tämä ohjelma ja sen dokumentaatio on lisensoitu MIT-lisenssillä."

jakaa tietoa ja uusia toimintamalleja muuttuvassa ympäristössä⁵⁴

Avoimen lähdekoodin haasteita voivat olla toisaalta esimerkiksi keskitetyn ylläpidon, tuen, takuun ja virhevastuun puute, yhteensopimattomuus muiden järjestelmien kanssa, mahdollinen epätasainen laatu ja tietoturva-vaivat. Avoimen koodin käyttö ei myöskään välttämättä suojaa Tilaajaa toimittajalukolta ("vendor lock"): avoimen koodin sovelluksen käyttöön tarvittavaa tukea voi joskus saada vain yksittäisiltä toimittajilta. Toisaalta lukuisille avoimen lähdekoodin ohjelmistoille on saatavissa (maksullista) toimittajan ylläpitoa ja ne voivat olla jopa virheettömämpiä ja tietoturvallisempia juuri siitä syystä, että useat kehittäjät pääsevät vapaasti tutki-
maan ja parantamaan koodia.

Avoimen lisenssin käyttäminen, määrittely sekä ostaminen vaatii osaamista kuten suljetunkin. Toisin sanoen koodin tekijän tai ostajan on osattava määrittellä oikeanlaiset ehdot ohjelmiston käyttöä ja kehittämistä silmällä pitäen sekä suunnitella mahdollisen kehittämissyhteistyön reunaehdot. Esimerkiksi Kuntaliiton selvityksessä on tunnistettu, että järjestelmällisen ja johdetun yhteistyön puute voi aiheuttaa ongelmia avoimen ohjelmiston kehittämisen ja kokonaisuuden hallinnassa. Yhteisten kehityksen suuntaviivojen määrittäminen on tärkeässä roolissa, jotta avoimesta ohjelmistosta voidaan saada tuotteen mahdollistamat yhteiskehityksen hyödyt.

KEINO-osaamiskeskuksen Julkiset tilat käyttöön 24/7 -kehittäjäryhmän tuottamasta Varaamo-oppaasta löytyy runsaasti ohjeita avoimen ohjelmiston käyttöönottoon. Oppaassa on kattavasti kuvattu avoimen ohjelmiston kehittämisen haasteita ja mahdollisuuksia.

Esimerkinä:

Oppaan taustalla on avoimeen lähdekoodiin perustuvan tilavarausjärjestelmän eli Varaamon hankinta.⁵⁵ Varaamo muodostuu kahdesta ohjelmisto-osasta, Varaamosta ja Respasta. Se on otettu käyttöön ensin Helsingissä ja on hyödynnettävissä muissakin kunnissa. Githubista ilmenevien tietojen mukaan Varaamon ja Respan käyttäjiä ovat mm. Helsinki, Tampere, Lappeenranta, Turku, Hämeenlinna, Espoo, Vantaa, Oulu, Mikkeli, Raahen ja Lapin kirjastot.⁵⁶

Varaamo-järjestelmän käyttöönotto edellyttää koodin muokkausta kunkin hankintayksikön omiin tarpeisiin sopivaksi sekä yhteensovittamista hankintayksikön ympäristöön. Varaamo-oppaassa on tuotu esille, että yhteistyö ohjelmistoa käyttävien ja kehittävien kuntien välillä on tärkeää, jotta ohjelmiston eri versiot pysyvät yhteensopivina ja kaikki voivat hyödyntää toistensa kehittämisiä ominaisuuksia.

Varaamo-järjestelmään liittyvän oppaan avulla julkisia toimijoita halutaan rohkaista ja auttaa valmiin järjestelmän ja koodin hyödyntämiseen, mutta ennen kaikkea niiden yhteiskehittämiseen. Yhteistyön kautta voidaan saavuttaa säästöjä, kun jokaisen organisaation ei tarvitse erikseen kilpailuttaa ja kehittää omia ohjelmistojaan. Varaamo-oppaan mukaan ohjel-

⁵⁴ <https://www.kuntaliitto.fi/osallistuminen-ja-vuorovaikutus/tietoyhteiskunta/tulevaisuuden-kunnan-digitalisointi-projekti-2018-2019/avoimen-tuotteen-hallinta-koulutusmateriaali>

⁵⁵ <https://varaamo.hel.fi/>

⁵⁶ <https://github.com/City-of-Helsinki/respa>

*miston voi ottaa käyttöön useilla tavoilla, kuten: liittymällä toisen kunnan ohjelmistoon, ottamalla ohjelmiston itsenäisesti käyttöön tai kilpailuttamalla käyttöönotto-työn palveluna ohjelmistotalolta.*⁵⁷

*Varaamo ja Respa ovat MIT-lisenssin alaisia ja löytyvät löytyvät Githubista omilta sivuiltaan.*⁵⁸ *Lisenssin ehtojen mukaan, ote ehdoista:*

"Täten myönnetään maksutta kaikille henkilöille, jotka saavat kopion tästä ohjelmistosta ja siihen liittyvistä dokumentaatiotiedostoista ("Ohjelmisto") käsitellä Ohjelmistoa ilman rajoituksia, mukaan lukien rajoituksetta käyttö-, kopiointi-, muokkaamis-, yhdistämisoikeudet, julkaista, jakaa, alilisensoida ja/tai myydä ohjelmiston kopioita ja sallia henkilöiden, joille ohjelmisto on toimitettu, tehdä niin seuraavin ehdoin:

Yllä oleva tekijänoikeusilmoitus ja tämä lupailmoitus sisällytetään kaikkiin ohjelmiston kopioihin tai merkittäviin osiin. OHJELMISTO TARJOTAAN "SELLAISENAAN", ILMAN MINKÄÄNLAISTA, NIMENOMAISTA TAI OLEETTUA TAKUUTTA, MUKAAN LUKIEN, MUTTA EI RAJOITTUEN: TAKUUT MYYNTIKELPOISUUDESTA, SOVELTUVUUDESTA TIETTYYN TARKOITUKSEEN JA LOUKKAMATTOMUUTEEN. TEKIJÄT TAI TEKIJÄNOIKEUDEN HALTIJAT EIVÄT OLE MISSÄÄN TAPAUKSESSA VASTUUSSA MISTÄÄN SOPIMUSTOIMINNASTA TAI MUUSTA VASTUUSTA, JOKA SYNTYY OHJELMISTON KÄYTÖSTÄ TAI SEN MUUSTA KÄYTÖSTÄ TAI SIIHEN YHTEYDESSÄ OLEVASTA ASIASTA."

Ja esimerkiksi:

Ote JIT-2015 ehdoista kohdasta 8 Oikeudet⁵⁹:

(4) Toimittaja myöntää tilaajalle lisäveloituksetta käyttöoikeuden toimitettavaan aineistoon avoimen lähdekoodin ohjelman ehdoin. Mikäli tilaaja ja toimittaja eivät ole sopineet käytettävästä avoimen lähdekoodin lisenssistä, määrittelee toimittaja sovellettavan avoimen lähdekoodin lisenssin. Mikäli toimitettavaan aineistoon sovelletaan useita avoimen lähdekoodin lisenssejä, tulee lisenssien olla keskenään yhteensopivia.

(5) Toimittajan on ilmoitettava tilaajalle sovellettava avoimen lähdekoodin ohjelman lisenssi viimeistään ennen sovelluksen toimitusta tai, mikäli tilaaja pyytää toimittajaa määrittelemään lisenssin aikaisemmin, kolmenkymmenen (30) päivän kuluessa tilaajan kirjallisesta pyynnöstä. Mikäli toimittaja ei määrittele lisenssiä, myöntää toimittaja tilaajalle lisäveloituksetta ja ilman rojaltia ikuisen ja peruuttamattoman oikeuden, ilman yksinoikeutta, itse tai ulkopuolisen palveluntuottajan avustuksella ja toimittajan tai kolmannen osapuolen tekijän- ja immateriaalioikeuden rajoittamatta:

⁵⁷ Esimerkiksi Tampereella 2018 Varaamo-pilotin pystytys hankittiin kiinteähintaisena projektina, jonka lisäksi hankittiin asiantuntijapalvelua ja ylläpitoa. Kaupungin päätöksestä ilmenee, että projektin kustannukset jäivät 9 000 euroon ja hankinnan kokonaisarvo alle 60 000 euroon.

⁵⁸ <https://github.com/City-of-Helsinki/respa> ja <https://github.com/City-of-Helsinki/varaamo> Sivujen lopussa ilmoitetaan, että Helsingin kaupungilla on tekijänoikeus, sekä viitataan lisenssiin: <https://opensource.org/license/mit/>, jonka mukaan: kyseessä on MIT-lisenssi, Versio N/A, SPDX lyhyt tunniste: MIT.

⁵⁹ JHS 166 Julkisen hallinnon IT-hankintojen yleiset sopimusehdot, [JIT 2015, liite 2](#) Erityisehtoja tilaajan sovellushankinnoista avoimen lähdekoodin ehdoin (JIT 2015 – Tilaaajan sovellukset avoin lähdekoodi)

i. käyttää tilaajan sovellusta kaikkiin tarkoituksiin,

ii. muuttaa ja kehittää tilaajan sovellusta edelleen,

iii. valmistaa tilaajan sovelluksesta kappaleita,

iv. levittää kappaleita, joko muutettuina tai muuttamattomina kolmansille ja

v. luovuttaa tämä oikeus, tai osa siitä, edelleen kolmansille.

(6) Toimittaja vakuuttaa, että tilaaja voi hyödyntää yllä olevia oikeuksia toimittajan tai kolmannen liike- tai ammattisalaisuuksien niitä rajoittamatta.

5.5.2 Avoimet rajapinnat

Julkisen hallinnon ohjelmointirajapintakehityksen periaatteissa suositellaan avoimien rajapintojen käyttöä julkisissa hankinnoissa.⁶⁰ Ohjelmointirajapinnat eli ns. API-rajapinnat (englanniksi application programming interface) mahdollistavat integraation ohjelmistojen tai laitteiden välillä. Ne ovat ohjelmistojen osia, jotka integroituvat toisiinsa API:en kautta. API:lla on keskeinen merkitys verkottuvassa yhteiskunnassa, jossa dataa voidaan siirtää ja uudelleen käyttää lukuisiin eri käyttötarkoituksiin. Digi- ja väestötietovirasto ylläpitää julkisen hallinnon API-periaatteita vuodesta 2022 lähtien.⁶¹

Tiedonhallintalaissa⁶² puhutaan ”teknisistä rajapinnoista”, jolla tarkoitetaan pitkälti samaa asiaa, kuin API:lla eli sähköisen tietojenvaihdon mahdollistavaa tiedonsiirtoratkaisua kahden tai useamman tietojärjestelmän välillä. Hankinnoissa on tärkeää sopia rajapintojen omistajuudesta, oikeuksista ja avoimuudesta. Huomioimalla tietojen ja toiminnallisuuksien tarjoamiseen ja hyödyntämiseen liittyvät vaatimukset jo hankintavaiheessa mahdollistetaan tietojärjestelmän yhteensovittaminen hankintayksikön tietojenkäsittelyn ympäristöön ja siihen jatkossa tuleviin muutoksiin.

Tekijänoikeuslaki ei ota suoraan kantaa ohjelmointirajapintoihin, vaan niitä on tulkittava osana ohjelmistoa tai tietokantaa, joihin ne liittyvät. Ohjelmistot ja tietokannat ovat tekijänoikeuden suojaamia teoksia, jos ne ylittävät teoskynnyksen eli ovat riittävän omaperäisiä ja luovia. Jos API on riittävän omaperäinen ja luova, sekin voi saada tekijänoikeuden suojan.

Suljettu ohjelmointirajapinta ei ole julkisesti saatavilla vaan sen käyttö edellyttää esimerkiksi lisenssiä, salassanaa tai muuta valtuutusta. Suljettua rajapintaa käytettäessä hankintasopimuksessa on syytä määrittää tarkasti, mitä oikeuksia ja velvollisuuksia hankintayksiköllä ja tarjoajalla on rajapintaan liittyen. Olennaisia näkökohtia ovat rajapinnan omistajuus, lisensointi, siirto, luovutus, ylläpito, tuki ja kehitys. Kuten muutenkin sopimuksissa, API:n käyttöoikeusehtojen tulisi soveltua käyttötarkoitukseensa ts. hankintayksikön on huolehdittava ehtojen soveltuvuudesta tarkoitukseensa.

⁶⁰ https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163864/VM_2022_12.pdf

⁶¹ <https://valtioneuvosto.fi/-/10623/julkisen-hallinnon-ohjelmointirajapintojen-kehitykselle-yhteiset-toimintaperiaatteet>

⁶² Ks. esim. tiedonhallintalain 2, 20 ja 22 §:t

Avoim ohjelmointirajapinta on julkisesti saatavilla, dokumentoitu ja yleensä käytettävissä ilman rajoittavia ehtoja. Hankintayksikön tulisi kuitenkin varmistaa, että hankittavassa tietojärjestelmässä on ominaisuudet, jotka mahdollistavat tietojen tarjoamisen ja hyödyntämisen avointen ja teknologiariippumattomien ohjelmointirajapintojen kautta. Näitä koskevat vaatimukset tulisi sisällyttää jo tarjouspyynnössä osaksi hankittavan kohteen määrittelyä. Avoimet, teknologiariippumattomat ja yleisesti käytössä olevat protokollat ja standardit sekä joustava lisensointimalli vähentävät mahdollisen toimittajalukon riskiä.

Koska ohjelmointirajapintojen avulla tietojärjestelmät integroituvat toisiinsa, on niillä keskeinen merkitys digitaalisesti verkottuvassa yhteiskunnassa. Käyttämällä kansainvälisiin standardeihin pohjautuvien ohjelmointirajapintojen määrittelyä voidaan ohjelmistojen kehityksessä hyödyntää sekä avoimen että suljetun lähdekoodin ratkaisuja niitä monipuolisesti yhdistellen.

Esimerkiksi:

*JIT-ehtojen liitteessä 10 on julkaistu tukimateriaalia avoimista rajapinnoista tietojärjestelmä- tai palveluhankinnoissa.*⁶³

5.5.3 Avoin data

Julkinen sektori edistää Suomessa voimakkaasti tiedon avointa jakamista ja tänä päivänä avoimuuteen pyrkiminen on enemmän pääsääntö kuin poikkeus.⁶⁴ Jo vuonna 2011 Suomen hallitus julkisti periaatepäätöksen, jonka mukaan ”tietoaineistojen tulee olla avoimesti saatavilla ja uudelleenkäytettävissä yhtenäisin, selkein ja kaikille tasapuolisin ehdoin, pääsääntöisesti maksutta.” Tämän jälkeen on avattu useita merkittäviä kansallisia tietoaineistoja⁶⁵, kuten ostolaskudata julkisista hankinnoista⁶⁶ tilastotietoa esimerkiksi verotuksesta, terveydenhuollosta, liikenteestä ja rakentamisesta⁶⁷, reaaliaikaista tietoa bussien sijainnista tai tilastotietoa suosituimmista nimistä.⁶⁸

⁶³ JHS 166 Julkisen hallinnon IT-hankintojen yleiset sopimusehdot

⁶⁴ Avoimuus- ja julkisuusperiaatetta on sovellettu Suomessa jo yli 250 vuotta. Laki, jonka nimi oli Konglige Majestäts Nådige Förordning, Angående Skrif- och Tryck-friheten, vuodelta 1766, ei ollut ainoastaan ensimmäinen lehdistöä sääntelevä laki, vaan myös se oli maailman ensimmäinen tiedonvapauslaki. Suomalainen hallinnon avoimuus on määritelty perustuslaissa ja julkisuuslaissa. Periaatteen mukaan viranomaisen hallussa olevat asiakirjat ja muut asiakirjat ovat julkisia, ellei niiden julkisuutta ole laissa rajoitettu. Salassapidettävää tietoa ei saa julkaista.

⁶⁵ Viime aikoina on käyty myös keskustelua siitä, että datan jakaminen avoimesti voi aiheuttaa turvallisuusuhkia. Avoimen datan käyttäminen ei sinällään ole turvallisuusuhka, mutta sen käyttö voi altistaa uhille, jos organisaation prosessit eivät ole riittävän tietoturvallisia (salasanat, etätyö, yksityisyys, tietojen kalastelu ym.) Avoimen datan käyttö voi olla riski kansalliselle turvallisuudelle, jos se sisältää tietoja kriittisestä infrastruktuurista tai tietoja, jotka voivat olla arkaluonteisia tai strategisesti tärkeitä. Koska avoimuudella on kuitenkin merkittäviä etuja yhteiskunnallisesti, on tärkeää löytää tasapaino avoimuuden ja turvallisuuden välillä. Informaatioturvallisuudesta lisätietoa esim. <https://www.huoltovarmuuskeskus.fi/a/huoltovarmuuskeskus-rakentaa-kyky-torjua-informaatiovaikuttamista>

⁶⁶ <https://www.avoindata.fi/data/fi/dataset/tutkihankintoja-data>

⁶⁷ Kiinnostava rakentamiseen liittyvä valtakunnallinen hanke on parhaillaan meneillään, ks. Lisätietoa <https://ryhti.syke.fi/> ”Rakennetun ympäristön tietojärjestelmä, Ryhti, kokoaa yhteen rakentamisen ja alueidenkäytön tiedot valtakunnallisesti. Yhteinen järjestelmä ja tapa toimia keventävät ja selkeyttävät tiedonhallintaa. Laadukkaampi tieto auttaa kestävästä elinympäristön suunnittelussa ja päätöksenteossa.”

⁶⁸ [Sovellukset avoindata.fi](https://www.sovellukset.avoindata.fi)

Erilaisten hallinnon tietovarantojen eli datan avaaminen julkiseen käyttöön edistää ainakin kolmea eri tavoitetta:

Demokratian ja hallinnon läpinäkyvyyden lisääntyminen

Uusien markkinoiden ja innovaatioiden syntyminen

Hallinnon sisäisen tehokkuuden lisääntyminen (sisäisten prosessien virtaviivaistaminen)

Open Knowledgen ylläpitämän avoimen tiedon määritelmää (englanniksi) mukaillen avoin tieto tai data määritellään tarkemmin seuraavasti:

Avoim data on löydettävissä ja saatavilla Internetistä kokonaisena ja maksutta käyttökelpoisessa ja muokattavassa (siis koneluettavassa) muodossa.

Avoim data on kaikkien vapaasti katseltavissa, ladattavissa, kopioitavissa, muokattavissa, jaettavissa ja käytettävissä missä tahansa lainmukaisessa toiminnassa ilman taloudellisia, juridisia, teknisiä, sosiaalisia tai käytännöllisiä rajoitteita.

Avoimen datan käyttöehdot ja lisenssit takaavat datan tuottajalle tämän halutessa oikeuden tulla asianmukaisesti nimetyksi ja käyttäjälle varmuuden datan alkuperästä. Muunlaisia käyttöä rajoittavia ehtoja ei ole.

Avoim data on näin ollen digitaalisessa muodossa olevaa informaatiota, joka on kaikkien vapaasti käytettävissä mihin tahansa käyttöön, kunhan sen alkuperäinen lähde mainitaan.⁶⁹

Tieto tai data on aina sen sisällöstä riippumatta jonkun tuottamaa ja sen luonteesta riippuu mitä suojaa tieto voi saada. Tekijänoikeus suojaa teoksen muotoa, ei sisältöä, eikä teoskynnys raakadatan osalta yleensä sen vuoksi täyty. Esimerkiksi anturien automaattisesti tuottama koneellinen data, kuten vaikkapa esineiden internetin eli IoT-sensoriverkon tuottama data, ei sellaisenaan ole tekijänoikeuden suojaamaa. Raakadata voi saada suojaa kuitenkin tietokantana⁷⁰ ja dataa käsiteltäessä se voidaan tallentaa esimerkiksi tietokantaan, jonka rakenne voi olla luettelosuojana ns. lähioikeuden piirissä.⁷¹ Esim. luettelo, taulukko ja tietokanta voivat saada varsinaista tekijänoikeussuojaa suppeampaa luettelosuojaa.

Suomi.fi avoimdata suosittelee, että datan jakajat asettavat datan käyttöehdot eli lisenssin standardoidulla tavalla. Tämä helpottaa datan hyödyntämistä, kun on selvää, mitä tiedoilla saa ja mitä ei saa tehdä. Lisenssit ovat kansainvälisesti tunnettuja ja sisältävät myös säännöt mahdollisia riitatilanteita varten. Julkishallinnon avoimien tietoa-aineistojen käyttöluvaksi suositellaan Creative Commons: Nimeä 4.0 (CC BY 4.0)⁷² tai Creative Commons CC0 1.0 -käyttö lupaa. Käyttöluvasta on annettu JHS-189 (avoimen tietoa-aineiston käyttö lupa) -suositus.⁷³

⁶⁹ <https://www.avoimdata.fi/fi/tietoa-avoimesta-datasta/mita-on-avoin-data#avoin-data-yhteiskunnassa>

Esimerkiksi: Koska tämän oppaan tilaajat edustavat julkista sektoria, he ovat päättäneet julkaista oppaan internetissä ja sen vuoksi oppaan tiedot ovat avoimesti kaikkien käytettävissä. Tämä opas on voitu julkaista, koska se ei sisällä salaisia tietoja tai henkilötietoja. Opas sisältää kuitenkin runsaasti muista lähteistä koottua aineistoa, minkä vuoksi oppaassa on paljon lähdeviittauksia. Vastaavasti, vaikka tämä opas on julkinen, siitä huolimatta jokainen, joka käyttää tätä aineistoa, on velvollinen ilmoittamaan lähteen, jottei loukkaisi aineiston tekijöiden moraalisia tekijänoikeuksia.

⁷⁰ Tekijänoikeuslain 40§

⁷¹ Lähioikeudet eli tekijänoikeuden lähioikeudet ovat tekijänoikeutta lähellä olevia oikeuksia. Ks. tarkemmin luku 2.2. *Tekijänoikeus ja lähioikeudet*

⁷² [CC BY 4.0 Deed | Nimeä 4.0 Kansainvälinen | Creative Commons](#)

⁷³ <https://www.avoimdata.fi/fi/tietoa-avoimesta-datasta/lisenssi> Ks. tarkemmin Creative commons - lisenssi.

Viranomaisten tuottama tieto voi olla myös julkisuuslain tai julkisen hallinnon tiedonhallinnasta annetun lain tarkoittamaa julkista tietoa, joka on saatettu yleisön saataviin ja jota saa käyttää vapaasti, jollei laissa toisin säädetä.⁷⁴ Tällaisia voivat olla esimerkiksi viranomaisten päätökset, asiakirjat, julkiset rekisterit tai avoimet rajapinnat.⁷⁵

Käytännössä joskus hankintaan tai hankkeeseen liittyvien tietojen julkaisemisen voi liittyä haasteita osapuolten erilaisten tavoitteiden vuoksi. Haaste voi ilmetä erityisesti tilanteessa, jossa datalla on huomattavaa kaupallista arvoa. Joskus tieto on pidettävä salassa hankintayksikön vaatimuksesta lakisääteisesti, vaikka sen julkaisu voisi olla toimittajan intressissä. Toisaalta tilanne voi olla se, että hankintayksikkö haluaa julkaista kerätyn datan avoimena julkisena tietona, mutta toimittaja ei. Eli avoimuusvaatimus on tärkeää ilmoittaa esimerkiksi tarjouspyynnön hankintasopimusluonnoksessa, jotta tarjoajat ovat tietoisia käyttötarkoituksesta. Salassapitovelvoitteet tyypillisesti ilmoitetaan tarjouspyynnössä. Markkinavuoropuhelussa kannattaa siis kartoittaa toimittajien valmiutta sellaisten ratkaisujen toimittamiseen, joiden datan jakeluoikeudet ovat luovutettavissa. Datan avoimet jakeluoikeudet sisältävän toimituksen hinta voi olla tapauskohtaisesti erittäin korkea, tai tarjoajat eivät yksinkertaisesti voi luopua datasta, koska se edustaa niin keskeistä osaa tarjoajan liiketoiminnassa.

⁷⁴ Laki julkisen hallinnon tiedonhallinnasta (906/2019) ja laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta (1999/621)

⁷⁵ Ks. myös tekijänoikeuslain 9 §, jossa todetaan, että tekijänoikeutta ei ole mm. lakeihin, asetuksiin, viranomaisen päätöksiin tai niiden käänneisiin.

6 Patentti ja keksinnöt tarjouskilpailussa

Kehittämistyön hankinta kuuluu pääsääntöisesti hankintalain soveltamisalaan. Innovatiiviset ja keksinnölliset hankinnat voidaan kuitenkin tehdä erityisillä hankintamenettelyillä. Poikkeustapauksissa, kun laissa mainitut edellytykset täyttyvät, keksinnölliset hankinnat voivat jäädä hankintalain soveltamisalan ulkopuolelle luonteensa vuoksi.

- Uuden kehittämisessä käytettävissä ovat hankintalaissa kuvatut menettelyt kuten innovaatiokumppanuus, neuvottelumenettely, kilpailullinen neuvottelumenettely ja suunnittelukilpailu.⁷⁶
- Jos hankinnan kohteeseen liittyy tunnettuja patenteja, tämä on syytä ottaa huomioon tarjouskilpailun järjestämisessä. Toteutustapoja tuottaa hankinnan kohde voi nimittäin olla muitakin kuin patentoitu menetelmä ja tämä on huomioitava kohteen määrittelyssä hankintalain mukaisesti. Lähtökohtaisesti kohdetta ei saa kuvata viittaamalla valmistajaan, tavaramerkkiin tai patenttiin, ja jos näin tehdään, on viittaukseen liitettävä ilmaisu: ”tai vastaava”.⁷⁷ Jos vaihtoehtoisia tapoja ei ole, voi kyseessä olla patenttiin tai muuhun suojamuotoon liittyvä suorahankinnan peruste, mutta tämä on erittäin harvinaista.
- Hyväksyttävä perustelu suorahankinnalle voi olla ”tekninen syy” eli se, että vain yhdellä toimittajalla on tarjolla tilaajan vaatima tekninen ratkaisu. Mutta pelkkä patentin olemassaolo ei sitä vielä tarkoita sitä, että hankintalain mukainen suorahankintaperuste täyttyy, vaan lisäksi tarvitaan huollellinen markkinakartoitus, jossa tilanne todetaan. Suorahankinnan perustelut teknisestä syystä eivät pääsääntöisesti ole menestyneet markkinaoikeudessa.⁷⁸ Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että suorahankinta teknisen syyn perusteella olisi aina kielletty.⁷⁹
- Hankintalain soveltamisalan ulkopuolelle jäävät lain 9 §:ssä ja liitteessä A määritellyt tutkimus- ja kehittämishankinnat, eli ns. ”T&K-hankinnat”, joissa rahoittajana on muukin taho kuin hankintayksikkö ja/tai hankinnan tulokset ovat vapaasti kaikkien hyödynnettävissä.⁸⁰ T&K perusteella kehitystyötä hankittaessa on syytä pitää mielessä avoimuusperiaate; Oikeuskansleri on ratkaisussaan v.

⁷⁶ 34,35,38 ja 54 §:t

⁷⁷ Hankinnan kohdetta kuvaavassa määritelmässä ei saa mainita tiettyä valmistajaa tai tiettyä alkuperää olevia tavaroita, eikä siinä myöskään saa viitata tavaramerkkiin, patenttiin, tuotetyyppiin, alkuperään, erityiseen menetelmään, joka on ominainen tietyn tarjoajan tavaroille, palveluille tai tuotantoon siten, että viittaus suosii tai syrjii tiettyjä tarjoajia tai tavaroita. Tällainen viittaus on poikkeuksellisesti sallittu vain, jos hankintasopimuksen kohdetta ei ole mahdollista riittävän täsmällisesti ja selvästi kuvata muutoin. Viittaukseen on tällöin liitettävä ilmaisu ”tai vastaava”. (71§)

⁷⁸ Hankintalaki tunnistaa myös tilanteen, jossa järkeviä vaihtoehtoisia tapoja ei ole ja sallii suorahankinnan tilanteessa, jossa: 2) teknisestä tai yksinoikeuden suojaamiseen liittyvästä syystä vain tietty toimittaja voi toteuttaa hankinnan; lisäedellytyksenä on, että järkeviä vaihtoehtoisia tai korvaavia ratkaisuja ei ole eikä kilpailun puuttuminen johdu hankinnan ehtojen keinotekoisesta kaventamisesta. (40§) Suorahankinta on ollut sallittu markkinaoikeuden ratkaisussa: MAO 436/15, ja kielletty esimerkiksi: MAO:H256/2021, MAO 449/20, MAO:247/20, KHO 4368/2020 jne.

⁷⁹ Suorahankinnoista enemmän esimerkiksi Julkisten hankintojen neuvontayksikön sivuilla: <https://www.hankinnat.fi/eu-hankinta/eu-hankintamenettelyt/suorahankinta>. Ks. myös kysymystaulukko, ”[Vain yksi toimittaja](#)”, jonka avulla voidaan kartoittaa teknisen tai yksinoikeuteen liittyvän perusteen olemassa oloa.

⁸⁰ Hankintalain 9 § 1 mom. 9 § Palveluhankintoja koskevat soveltamisalan rajaukset. Tätä lakia ei sovelleta: 13) liitteessä A tarkoitettuja tutkimus- ja kehittämispalveluja koskeviin hankintoihin, paitsi jos niistä saatava hyöty koituu yksinomaan hankintayksikölle sen toiminnassa käytettäväksi ja hankintayksikkö korvaa suoritettun palvelun kokonaan.

2013 todennut, että vaikka keksinnölliseen T&K-hankintaan ei sovellettaisi hankintalakia, on verovaroin tehtävässä hankinnassa aina noudatettava hyvän hallinnon periaatteista johdettavia toimittajien tasapuolisen kohtelun ja avoimuuden vaatimuksia.⁸¹

- Keksinnöllisiin hankintoihin voidaan soveltaa myös esikaupallisen hankinnan sääntöjä (englanniksi pre-commercial procurement eli PCP). Tällaisissa hankkeissa on aina monia osapuolia mukana ja tavoitteena on selvittää, onko jokin tietty täysin uusi ratkaisu eli keksintö mahdollista toteuttaa käytännössä. Aiheesta löytyy kattava, vuonna 2007 julkaistu EU-komission ohje: *Esikaupalliset hankinnat: innovoinnin edistäminen kestävien ja korkealaatuisten julkisten palvelujen varmistamiseksi Euroopassa*⁸². PCP-hankinta kohdistuu uuden ratkaisun kehitystyöhön ja suunnitteluun. Hankintayksikkö ei kuitenkaan lähtökohtaisesti sitoudu hankkimaan kehitystyön lopputuloksena syntyvää ratkaisua.⁸³

Esimerkitapaus:

AI4CITIES – projektissa, jossa myös Helsinki on ollut mukana, selvitettiin sitä, miten tekoälyteknologioita voidaan käyttää ilmastokriisin yhteydessä esiintyvien haasteiden ratkaisemiseen. Vastaavasti toimittajat saivat hankkeessa tietoa siitä, miten he voivat mukauttaa tuotteitaan tehokkaammiksi ja vaikuttavammiksi asiakkailleen.⁸⁴ Hankkeessa sovellettiin seuraavanlaisia IPR-periaatteita.⁸⁵

Ote ehdoista (käännös):

”Jokainen toimittaja säilyttää immateriaalioikeudet esikaupallisen hankinnan (PCP) käyttöönoton aikana tuottamiinsa tuloksiin. Tarjoushinnassa tämä odotetaan ottavan huomioon.

Ostajaryhmällä on oikeus:

Saada tulokset rojaltivapaasti omaan käyttöönsä, myöntää (tai vaatia toimittajia myöntämään) ei-yksinomaisia lisenssejä kolmansille osapuolille, hyödyntää tuloksia oikeudenmukaisin ja kohtuullisin ehdoin (ilman alilisensointioikeutta).

Lisäksi Ostajaryhmällä on oikeus vaatia tavarantoimittajia siirtämään immateriaalioikeuksien omistusoikeus, jos toimittajat eivät täytä velvollisuuttaan hyödyntää tuloksia kaupallisesti (katso alla) tai käyttää tuloksia yleisen edun (mukaan lukien turvallisuusedut) kustannuksella.

Tulosten kaupallinen hyödyntäminen:

Kaupallinen hyödyntäminen on tärkeä osa esikaupallista hankintaprosessia. Toimittajien on tehtävä uskottava suunnitelma varmistaakseen, että Ostajaryhmä pääsee käsiksi AI4Citiesissa tehdyn T&K-työn tuloksena syntyviin ratkaisuihin. On varmistettava, että Ostajaryhmä

⁸¹ Julkisten hankintojen käsikirja, kohta 7.5.3, ks. lisää https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/165114/VM_2023_60.pdf?sequence=1&isAllowed=y Avoimuudella toteutetaan julkisen toiminnan ja varainkäytön vastuunalaisuuden vaatimusta ja kilpailuttamisella edistetään osaltaan määrärahojen käytön tarkoituksenmukaisuutta.

⁸² Esikaupallisista hankinnoista enemmän: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007DC0799&from=FI>

⁸³ <https://www.hankintakeino.fi/fi/kestavat-ja-innovatiiviset-hankinnat/miten-tehda-kestava-ja-innovatiivinen-hankinta/hankinnan-2>

⁸⁴ <https://ai4cities.eu/>

⁸⁵ Ohessa ehdot alkuperäisenä: <https://ai4cities.eu/the-pcp/about-ipr-1>

voi jatkossakin hyötyä ratkaisusta projektin päätyttyä. Siksi toimittajien odotetaan suojelevan immateriaaliomaisuuttaan ja hyödyntävän kaupallisesti PCP:ssä tehdyn tutkimuksen ja kehityksen tuloksia neljän vuoden kuluessa puitesopimuksen päättymisestä.

Ilmoitus olemassa olevista oikeuksista:

PCP:ssä aiempien oikeuksien omistajuudet pysyvät ennallaan.

Jotta voidaan tehdä selvä ero tulosten ja olemassa olevien oikeuksien välillä (ja selvittää, kenellä on olemassa olevat oikeudet):

Toimittajia pyydetään luettelemaan tarjouksissaan ehdotetun ratkaisun olemassa olevat oikeudet.

Ostajaryhmää ja toimittajia pyydetään laatimaan luettelo olemassa olevista oikeuksista, joita käytetään ennen sopimuksen alkamista.

Ostajaryhmällä ei ole PCP-sopimukseen liittyviä aiempia oikeuksia. Puitesopimukseen tulee määräys, jossa kuvataan tarkemmin eri osapuolten oikeudet ja velvollisuudet jo olemassa oleviin oikeuksiin ja tuloksiin liittyen.”

Kun kehittämistyötä suunnitellaan, on aina syytä muistaa kattava markkinakartoitus, jossa voidaan tutustua markkinoilla oleviin tuotteisiin ja palveluihin julkaisemalla asiasta ilmoitus. Yhtenä vaihtoehtona markkinatilan-teen kartoitukseen toimii myös avoimesti toteutettu koekäyttö. Koekäyttö voi olla osana tarjouskilpailua, esim. vertailuvaiheessa.⁸⁶

Lisäksi keksintöjä voi tarjouskilpailujen ohella tietenkin syntyä myös hankintayksiköissä tai hankintayksikön työntekijöiden toimesta.⁸⁷ Keksintöjen tekemiseen kannustaminen voi tuoda merkittäviä hyötyjä sekä hankintayksikölle että laajemmin yhteiskunnalle. Keksinnöt voivat parantaa palveluiden laatua, tehostaa toimintaa, säästää kustannuksia tai luoda uusia liiketoimintamahdollisuuksia.

Esimerkiksi:

Helsingin kaupungin liikennelaitoksen HKL (nykyisin Pääkaupunkiseudun Kaupunkiliikenne Oy) toteutti 2000-luvun alussa raitiovaunujen hankinnan, joka johti uuden raitiovaunutyyppin kehitykseen ja käyttöönottoon. Uuden vaunutyyppin tarve syntyi erityisesti käytössä olleissa matalalattiaisissa raitiovaunuissa esiintyneistä ongelmista, joita olivat mm. vaunujen kova melu, tärinä ja heilahtelut, suuri energiankulutus, suuri kiskojen ja pyörien kulutus, suuri huollon tarve ja korkeat elinkaarikustannukset. Yhdeksi tekniseksi syyksi tunnistettiin vaunujen lattiatason madaltamiseksi tehty suunnitteluratkaisu pohjautuen ei-kääntyviin teleihin. Tämä aiheutti pyörien nopeaa kulumaa ja lyhyen elinkaaren, mistä liikennelaitokselle syntyi merkittäviä kaluston ylläpito- ja korjauskustannuksia.

Kun markkinoilta ei löytynyt ongelmaan sopivia ratkaisuja, liikennelaitos käynnisti sisäisen kehitystyön uuden vaunutyyppin suunnittelemiseksi. Tuloksena syntyi suunnitelma kolmiosaisesta vaunurakenteesta, joka mahdollisti kääntyvien telien hyödyntämisen. Keskeinen suunnitteluhaaste oli kehittää rakenne, joka mahdollistaa kääntyvät telit matalalattiaisissa vaunuissa. Kääntyviin teleihin liittyvä konsepti sisälsi teknisiä keksintöjä, jotka sittemmin patentoitiin. Vaunukonseptiin sisältyi myös energiatehokkuuteen sisältyviä ratkaisuja pohjautuen

⁸⁶ Koekäytön suhteen on syytä muistaa, että aineettomia oikeuksia voi syntyä koekäytön aikana ja sen vuoksi koekäytöistä on syytä tehdä sopimus.

⁸⁷ Työsuhteessa tehtyjä keksintöjä sääntelevät laki oikeudesta työntekijän tekemiin keksintöihin. Kysymystä on käsitelty aiemmin myös ohjeen lukujen 2.1 *Teollisoikeudet ja patentti* sekä 2.2 *Tekijänoikeus ja lähioikeudet* alaviitteissä. Työsuhdekeksintölakia sovelletaan patentilla suojattavissa oleviin keksintöihin. Ks. myös esimerkkinä Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiirin ohjeistus mm. tutkijoiden keksinnöistä HUS:ssa: <https://www.hus.fi/tutkimus-ja-opetus/tutkijan-ohjeet/keksinto-ja-patenttiasiat#ty%C3%B6suhteenkeksint%C3%B6>

jarrutusenergian hyödyntämiseen lämmityksessä ja led-tekniikan hyödyntämiseen valaistuksessa.

liikennelaitos käynnisti vuonna 2008 uusien matalalattiaisten raitiovaunujen hankinnan soveltaen kilpailullista neuvottelumenettelyä. Hankintamenettelyyn ilmoittautuneista 14 yrityksestä 9 jätti osallistumishakemuksen, jotka kutsuttiin ensimmäisen vaiheen neuvotteluihin. Näistä viideltä tilaajan vaatimukset parhaiten vastaavalta tarjoajalta pyydettiin täsmennettyä ehdotusta. Lopullinen tarjouspyyntö lähetettiin osallistujille heinäkuussa 2009. HKL:n esittämän raitiovaunukonseptin avulla kommunikoihin tilaajan tavoitteet hankinnan kohteelle. Vaatimukseen sisältyi mm. nopea korjattavuus, osien kuten pyöräsettien nopea vaihdettavuus ja materiaalien kestävyysvaatimuksia. Hankinnassa sai lisäpisteitä, jos tarjous sisälsi HKL:n esittämiä ominaisuuksia, mutta mitkään niistä eivät olleet ehdottomia vaatimuksia.

Tarjouskilpailuun jätettiin kolme ehdotusta. Tarjousvertailun valintaperusteena käytettiin kokonaistaloudellista edullisuutta. Arviointiperusteina oli elinkaaren aikaiset kustannukset (hankintakustannukset ml. kaupalliset ehdot, käyttö- ja ylläpitokustannukset 40 vuoden ajalta), kuljetuskyky ja tilaratkaisut, soveltuvuus Helsingin olosuhteisiin, muotoiluratkaisut, toimitusaika ja -varmuus sekä referenssit (käyttökokemus).

Vertailun perusteella suomalainen Transtech Oy valittiin tarjouskilpailun voittajaksi vuonna 2011. Voittanuttarjous oli ainut kolmesta kilpailevasta ehdotuksesta, jossa hyödynnettiin tilaajan esittämään suunnitelmaan sisältyneitä ominaisuuksia. Hankintasopimuksen kokonaishinta oli 113 miljoonaa euroa ja liikennelaitos voi sen ehtojen mukaan hankkia optioineen yhteensä enintään 120 vaunua. Ensimmäinen tilaus kattoi 40 vaunua. Hankintasopimuksen ehtoina oli toimittajan sitoutuminen tiettyihin elinkaarikustannuksiin. Lisäksi sovittiin, että tilaaja hyötyy taloudellisesti, mikäli suunnitelman pohjana olevat teknisille keksinnöille haetut patentit myönnetään ja liikennelaitos voi lisensoida ne toimittajalle.

Rakennesuunnittelun, muotoiluprosessin ja mallivalmistuksen tuloksena syntyneen raitiovaunun ensimmäinen prototyyppi luovutettiin liikennelaitokselle vuonna 2013. Ensimmäiset kaksi vuotta sillä tehtiin testauksia, joiden aikana konseptiin tehtiin vielä merkittäviä muutoksia. Sarjavalmistukseen siirryttiin testausjakson päätteeksi toteutetun tyyppihyväksynnän jälkeen. Hankintasopimuksen puitteissa on tilattu ja otettu käyttöön yhteensä 70 vaunua Helsingin kantakaupungin raitiotieliikenteeseen. Vaunumalli on todettu teknisesti onnistuneeksi. Käyttökustannukset ovat alhaiset ja luotettavuus on kiitettävää. Vaunutyyppi ottaa hyvin huomioon Helsingin raitiotieverkon ja Helsingin ilmastolliset olosuhteet.

Alkuperäiseen toimitussopimukseen sisältyvistä optioista 29 on käytetty pääkaupunkiseudun poikittaisliikennettä palvelemaan pikaraitiolinjan 15 (eli ns. raidejokeri) vaunujen hankintaan, jossa liikennöinti käynnistyi marraskuussa 2023. Lisäksi Kruunusiltaojen liikenteeseen on tilattu 23 vaunua. Tilajalle on myönnetty yhteensä kolme patenttia, jolla sen tekemät tekniset keksinnöt on suojattu. Näitä koskevat lisensointisopimukset on solmittu nykyisin Skoda-konsernin omistaman Skoda Transtechin kanssa ja niitä hyödynnetään Helsingissä käytössä olevien Artic-raitiovaunujen teknisissä toteutuksissa. Lisensointi tuo tilajalle aineettomien oikeuksien myynnin lisenssituloja. Skoda on toimittanut samaa vaunutyyppiä myös Tampereelle ja Mannheimiin, Heidelbergin sekä Bonnin kaupunkien alueilla toimiville liikennelaitoksille Saksaan.⁸⁸

⁸⁸ Hankkeen patenteja: Patentti 2015 (FI 124938) Kiskokulkuneuvo, erityisesti matalalattiainen raitiovaunu, joka käsittää kahden vaunuyksikön ja niiden väliin kytketyn ja näitä tukevan kytkentävaunun. Patentti 2015 (FI 125398) Teli ja vaunurakenne. Patentti 2017 (FI 216686) Kallistuva rakenne. Ks. lisätietoa julkaistuista patenteista esim. https://www.prh.fi/fi/patentit/palvelut_ja_tietokannat/maksuttomat_tietokannat.html sekä lisätietoa hankinnasta https://www.motiva.fi/julkinen_sektori/kestavat_julkiset_hankinnat/hankintaesimerkit/hkl_hankki_energiatohokkaita_kotimaisia_artic-raitiovaunuja

7 Esimerkkejä tekijänoikeuksista hankinnoissa

Tässä luvussa tarkastelemme vielä ohjeessa esitettyä suhteessa muutamaankin hankintaesimerkkiin. Lopuksi keräämme avoimeen ja suljettuun malliin sisältyviä näkökohtia sekä kehittämistyön tekijänoikeuksien määrittelyn keskeiset kysymykset.

7.1 Sopimuksenvaraisten ehtojen määrittely ja yleiset sopimusehdot

Alla olevassa taulukossa 2 käsitellään neljä esimerkkiä julkisesta hankinnasta. Tarkastelemme, liittyykö näihin hankintoihin aineettomia oikeuksia. Arvioinnissa kannattaa pitää mielessä seuraavat kysymykset:

- 1) vaatiiko kohteen tuottaminen kehitystyötä tai onko se joskus vaatinut sitä ja
- 2) onko kohde tehty aiemmin vai onko kyseessä uuden tekeminen?

Nämä näkökulmat vaikuttavat siihen, miten paljon työtä kohteen valmistaminen aiheuttaa toimittajalle ja millainen kustannusrakenne on kyseessä.

Tällä rivillä luettelemme esimerkkejä tavanomaisista hankinnan kohteista, joissa voisi olla aineettomia oikeuksia:	Tilaus: Koulutus hankintayksikölle 1.1.2025 hankintayksikön tiloissa noin sadalle henkilölle.	Tilaus: Hankintayksikön kotisivujen uusimista koskeva suunnitelma ja ulkoasu.	Tilaus: Suunnitelman laatiminen uudenlaisen varaston rakentamiseksi.	Tilaus: Tietokoneohjelma hankintayksikön tarpeisiin.
1) vaatiiko kohteen tuottaminen kehitystyötä tai onko se joskus vaatinut sitä ja 2) onko kohde ollut olemassa aiemmin vai onko kyseessä uuden tekeminen?	Koulutuksen valmistelu on vaatinut kehitystyötä jossain vaiheessa. Kyseessä voi olla hankintayksikön tarpeisiin tehty uusi tai jo aiemmin toteutettu koulutus. Toistettavan koulutuksen hinta voi olla edullisempi, kuin räätälöidyn.	Hankintayksikön oman ilmeen ja tyylin osoittavat sivustot tehdään usein käyttäen sekä olemassa olevia että uusia elementtejä. Kokonaisuuden kehittäminen vaatii todennäköisesti kehitystyötä. Lopputuloksen on tarkoitus olla uudenlainen.	Varastosuunnitelma on vaatinut jossain vaiheessa kehitystyötä. Räätälöinnin määrä on kiinni siitä, miten paljon hankintayksikkö haluaa täysin uudenlaisia ominaisuuksia.	Tietokoneohjelma voidaan tehdä alusta asti kokonaan uutena tai käyttää olemassa olevia aineistoja sen osana. Yleensä olemassa olevien aineistojen hyödyntäminen nopeuttaa työtä, parantaa laatua ja laskee hintaa.

<p>Tällä rivillä pohdimme, minkälaisia keskusteluja saatetaisiin käydä näistä hankinnan kohteista, jos ostaja ei olisi havainnut, että kohde sisältää aineettomia oikeuksia? Hän ei olisi määritellyt kohdetta otsikkoa pidemmälle eikä myöskään käyttänyt yleisiä ehtoja.</p>	<p>Hankintayksikkö: Haluamme jakaa koulutusaineiston henkilöstön käyttöön ja sallia nauhoituksen katsomisen tietyn ajan koulutuksen jälkeen.</p> <p>Toimittaja: Nauhoituksesta tai materiaalien jakamisesta ja niiden käyttämisestä tilaisuuden jälkeen tai laajemmalle katsojajoukolle ei ole sovittu. Tämä kuitenkin onnistuu, mutta maksaa lisää.</p>	<p>Hankintayksikkö: Haluamme, että sivut identifioivat hankintayksikön, esim. värit ja muodot ovat ai-nutkertaisia ja ette myöskään voi tehdä muille samanlaisia sivuja.</p> <p>Toimittaja: Onnistuu, mutta tästä tulee lisälasku.</p>	<p>Hankintayksikkö: Haluamme tehdä toisen samanlaisen varaston ja jatkaa varaston suunnitelmien kehittelyä jonkun muun suunnittelijan kanssa.</p> <p>Toimittaja: Kyse oli yhdestä varastosta. Uuden varaston voitte rakentaa lisämaksusta samoilla suunnitelmilla, mutta kolmannelle ette saa antaa suunnitelmia. Ettekä saa itsenäisesti muuttaa niitä.</p>	<p>Hankintayksikkö: Haluamme tehdä integraation tietokoneohjelmaan uudesta hankkimastamme valmistamisohjelmistosta.</p> <p>Toimittaja: ok, dokumentaatiosta ja rajapinnoista ei ole sovittu mitään. Me voimme dokumentoida rajapinnan ja avustaa tässä tunti-työnä. Nostamme tässä samalla tuntihin-taa, koska tehtävä kuuluu eri asiantuntijalle kuin alkuperäinen työ.</p>
<p>Vastataan kysymykseen, miksi toimittaja voi esittää hinnankorotuksia ja ehtoja, vaikka hankintayksikkö on jo maksanut tilauksesta kertaalleen?</p>	<p>Siksi, koska hankintayksikkö on pyytänyt hintaa ainoastaan tietyille, liian epätarkasti määritellyille toteutukselle ja saanut vain tilaamaansa toteutukseen oikeuden maksamallaan hinnalla.</p> <p>Ongelmaa ei tietenkään muodostu, jos tilaaja on ymmärtänyt tilanneensa rajatun toimituksen. Sen sijaan, jos tilaaja on mielestään tilannut ja myös maksanut laajemmasta toteutuksesta, silloin on käsillä ongelma.</p>			

Taulukko 2 Esimerkkejä hankinnoista

Mikäli hankintayksikkö on maksanut hankinnasta epäselvän määrittelyn ja omien oletustensa pohjalta, se joutuu ostamaan tarvittavan aineiston lisätilauksena oikeudenhaltijan vedotessa tilauksen sanamuotoon. Oikeudet ovat syntyneet tekijälle. Tekijällä on oikeuksien haltijana oikeus päättää, miten kohdetta käytetään ja kieltää sen luvaton käyttö. Luvaton käyttö on tekijänoikeuslain mukaan kielletty.

Hankinnan ehtoja ei voi olennaisesti muuttaa siitä, miten ne on kilpailutettu, joten olennaiset sopimusmuutokset voivat johtaa hankintalain vastaiseen menettelyyn.⁸⁹

⁸⁹ Jos immateriaalioikeuksien määrittely on epäonnistunut syystä tai toisesta tarjouskilpailun aikana, voi sopimusosapuolille tulla tarve muuttaa sopimusehtoja sopimuskaudella. Mikäli muutostarvetta ei ole huomioitu tarjouspyynnön sopimusluonnoksessa ja hinnoittelumallissa, voi immateriaalioikeuksien muuttaminen tai alkuperäisten ehtojen noudattamatta jättäminen johtaa hankintalain vastaiseen, olennaiseen sopimusmuutokseen (136§). Lainvastainen sopimusmuutos tulkitaan

Joskus puutteellinen muotoilu johtuu virheestä, joskus väärinkäsityksestä, mutta usein siitä syystä, että hankintayksikölle ei ole tilaushetkellä täysin selvää, mitä kaikkia käyttötarkoituksia kohteella voi olla tulevaisuudessa. Tällaista tulevien tarpeiden kartoitusta on hyvä tehdä markkinakartoitusvaiheessa, jolloin potentiaaliset tarjoajat pystyvät kertomaan palveluidensa sisällöstä ja optioista ennen tarjouskilpailun käynnistämistä. Näin saadaan yleensä parhaiten määritellyä hankinnan kohde sisältönsä, käyttöoikeuksiensa, kestoja ja arvonsa puolesta mahdollisimman oikeanlaajuisiksi.

Joskus tilaajan ainoa vaihtoehto edellä kuvatussa koulutustilanteessa, on maksamisen sijasta irtisanoa sopimus ja kilpailuttaa se uudelleen. Aina järkevää irtisanomismahdollisuutta ei kuitenkaan ole. Varsinkin hankintayksikölle kriittisen tai strategisen hankinnan kyseessä ollessa hankintayksikkö voi löytää itsensä toimittajalukosta, toisin sanoen tilanteesta, jossa sopimusta on jatkettava sen kriittisyyden takia ja vain tekijänoikeuden haltija pystyy korjaamaan hankinnan kohdetta tilaajan tarpeiden mukaan. Tämä asetelma voi vaikuttaa hintaa nostavasti. Tällaista tilannetta on vältettävä.

Ongelmien välttämiseksi turvaudutaankin usein yksikantaan malliin, jossa tilaaja vaatii itselleen ”kaikki oikeudet”. Tämä ”nollasta sataan”-ratkaisu on yleensä ylireagoitua ja tarpeettoman ankara toimittajalle sekä kallista kaikille osapuolille. Oikeampi ratkaisu on määritellä sopimuksenvaraiset oikeudet huolellisesti, todellisen tarpeen mukaan.⁹⁰

Tehokas tapa huolehtia riittävästä oikeuksista on käyttää sopivia yleisiä sopimusehtoja. Jos tarjouspyyntöön on liitetty yleiset ehdot, niin tilanne usein paranee tilaajan kannalta verrattuna siihen, että mitään ehtoja oikeuksista ei ole määritetty. Yleiset ehdot eivät tietenkään määrittele hankinnan kohdetta, mutta niiden sisältämät immateriaalioikeusehdot tarjoavat turvaa epäselvissä tilanteissa. Ei kuitenkaan aina. Ehdot on tunnettava, sillä kaikki yleiset ehdot eivät ole tilaajaystävällisiä.

Taulukossa 2 esitettyihin esimerkkeihin voisivat soveltua esimerkiksi seuraavat yleiset sopimusehdot: JIT 2015⁹¹ tai JYSE Palvelut, huhtikuu 2022⁹² -yleiset ehdot turvaavat tilaajan aseman jokseenkin kohtuullisesti tai ovat ainakin avuksi oikeuksien määrittelyssä, kuten alla olevassa taulukossa 3, koulutus -esimerkin osalta voidaan todeta.

oikeuskäytännössä joskus myös suoraan hankinnaksi (40, 41 §:t). Suorahankinta tai laitton sopimusmuutos voivat olla laitonta valtiontukea tilaajalta toimittajalle, jos suorahankinnan tai muutoksen seurauksena tilaaja maksaa toimittajalle ylihintaa oikeuksista.

Julkisena hankintana toteutettava kilpailutus poistaa lähtökohtaisesti riskin valtiontuen valumisesta toimittajalle, koska kilpailussa on yleensä saatu oikea markkinahinta aineettomalle oikeudelle. Näin voi kuitenkin olla ainoastaan silloin, kun kohdetta ja/tai siitä maksettava korvausta ei muuteta sopimusehtojen vastaisesti sopimuskaudella. Tärkeää on siis kaikissa olosuhteissa varmistaa, ettei immateriaalioikeuksista maksettava korvaus ylitä markkinahintaa, koska markkinahinnan ylittävä osuus voidaan katsoa laittomaksi valtiontueksi. Ks. myös <https://tem.fi/eu-n-valtiontukisaantely>

⁹⁰ Käsittelimme aihetta tarkemmin luvussa *Sopimuksenvaraiset oikeudet*

⁹¹ <https://www.suomidigi.fi/ohjeet-ja-tuki/jhs-suositukset/jhs-166-julkisen-hallinnon-it-hankintojen-yleiset-sopimusehdot-jit-2015-huom-vanhentuneet>

⁹² <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/163990>

	Tilaus: Koulutus hankintayksikölle 1.1.2024 hankintayksikön tiloissa noin sadalle henkilölle.
Mitkä yleiset ehdot olisi luontevaa liittää tilaukseen?	JYSE 2014 Palvelut, huhtikuu 2022 – ehdot <p>”20.1 Ellei toisin ole sovittu, immateriaalioikeudet palvelun lopputuloksiin tai dokumentaatioon eivät siirry tilaajalle. Kaikki aineisto, jonka tilaaja ja palveluntuottaja ennen tai jälkeen sopimuksenteon luovuttavat toisilleen, jäävät aineiston luovuttajan omaisuudeksi. <u>Tilaajalla on kuitenkin peruuttamaton käyttöoikeus palvelun lopputuloksiin sekä muuhun palveluntuottajan sille luovuttamaan aineistoon hankintasopimuksen mukaisen palvelun käyttöön liittyvässä tarkoituksessa. Käyttöoikeus sisältää oikeuden käyttää, kopioida ja tehdä tai teettää muutoksia.</u> Tehdessään tai teettäessään muutoksia palveluntuottajan luovuttamaan aineistoon, tilaajan on huolehdittava siitä, ettei palveluntuottajan liike- tai ammattisalaisuuksia paljasteta. Tilaajalla on oikeus luovuttaa aineisto samoin oikeuksin ja velvollisuuksin sille, jolle tilaajan tehtävät siirtyvät.”</p>
Pohdinta:	Jos tarjouspyynnössä on viittaus: hankinta tehdään noudattaen JYSE 2022 ehtoja, ei toimittaja olekaan enää saneluasemassa. Esitysaineisto voidaan ainakin jakaa koulutukseen osallistuneille, koska voidaan melko varmasti sanoa, että se on alan kauppatapa (”palvelun käyttöön liittyvässä tarkoituksessa”). Olennaista olisi määritellä myös se, voidaanko aineisto jakaa muille kuin osallistujille. JYSE-ehdoissa ei nauhoitteesta mainita mitään eli immateriaalioikeuksia koskevat ehdot eivät pelasta puutteellista määrittelyä, mutta tässä tapauksessa ne antavat ainakin pelivaraa keskusteluun. Tämän osalta voitaisiin esim. keskustella siitä, että hankintayksikkö ei tee muutoksia aineistoon, jos nauhoitus onnistuu alkuperäiseen hintaan ⁹³ Huomionarvoista tässä tapauksessa on se, että koulutuksen tallentamisesta on aina sovittava nimenomaisesti, jo pelkästään siitä syystä, että siihen voi kohdistua tietosuojalainsäädännön mukaisia velvoitteita.

Taulukko 3 Yleiset ehdot tavanomaisessa koulutushankinnassa

Sen sijaan rakentamissuunnittelussa usein käytetyt KSE 2013⁹⁴ ehdot eivät olisi olleet avuksi em. varastoesimerkissä, jossa tilaaja muutti mielensä ja halusi tehdä useita varastoja yhden sijasta, koska yleisissä ehdoissa todetaan, että tilaajalla ei ole oikeutta käyttää suunnitelmia muuhun kuin sopimuksessa määriteltyn tarkoitukseen. Suunnitelmia ei saa käyttää toistuvasti eli uudelleen, ellei kyse ole alun perin ollut sarjatuotantoon tarkoitettusta suunnitelmasta. KSE-ehdoissa on asetettu molemmat osapuolet asemaan, jossa tulosten jatkokäytöstä on pystyttävä sopimaan yhteisymmärryksessä.

⁹³ Vrt. Hankintalain 136 § 1 mom. Olennaisena pidetään ainakin muutosta, jos: 2) sopimuksesta tai puitejärjestelystä tulee muutoksen jälkeen taloudellisesti edullisempi sopimuskumppanille sellaisella tavalla, jota alkuperäisessä hankintasopimuksessa tai puitejärjestelyssä ei ollut määritetty;

⁹⁴ <https://skol.teknologiateollisuus.fi/sites/skol/files/Konsulttitoiminnan%20yleiset%20sopimusehdot%20KSE%202013.%20%282014%29%20%2820140217152726%29.pdf> Huom. ehdot ovat maksulliset.

Esimerkit kuvaavat melko ikäviä tilanteita. Näin ei kuitenkaan tarvitse käydä, jos oikeusasiat on mietitty jo hankinnan suunnitteluvaiheessa. ***Onnistuneessa määrittelyssä aineettomien oikeuksien sisältö on tunnistettu hankinnan kohteeksi, ja oikeudet on määritelty käyttötarkoituksen turvaavalla tavalla jo tarjouspyynnössä.***

Tarkastellaan vielä yhtä esimerkkiä, eli koulutusesimerkkiä, siitä näkökulmasta, miten ehdot kannattaisi määrittellä. Yleiset ehdot voivat olla joltain osin sopivat, mutta toisaalta niissä voidaan vaatia liian laajoja oikeuksia aineistoon suhteessa käyttötarkoitukseen. Esimerkiksi JYSE-ehtojen mukainen aineiston muuttamisoikeus [tehdä ja teettää muutoksia] koulutusesimerkin tapauksessa saattaisi esimerkiksi johtaa siihen, että useat tarjoajat eivät olisi kiinnostuneita tarjoamaan tietäen, että aineisto saatetaan luovuttaa kilpailijan käyttöön. Samoin vapaa oikeus siirtää aineisto seuraajalle voisi johtaa toimittajan kannalta epäedulliseen tilanteeseen [Tilajalla on oikeus luovuttaa aineisto samoin oikeuksin ja velvollisuuksin sille, jolle tilaajan tehtävät siirtyvät]: Oletetaan, että tilaajana on alun perin kunta, jonka käyttöön koulutus tulee. Hyvinvointialueuudistuksen jälkeen materiaali siirtyykin hyvinvointialueelle, jonka jälkeen käyttäjiä on sadan sijasta yli tuhat henkilöä.

Ehdot koulutushankinnassa voisivat siten näyttää esim. tältä aineettomien, sopimuksenvaraisten oikeuksien määrittelyn näkökulmasta:

Koulutus hankintayksikölle [tarkempi määrittely sisällöstä ja kestosta]

1.1.2024 hankintayksikön tiloissa [osoite] noin sadalle (100) henkilölle [tehtävänkuvaukset yleisellä tasolla].

Koulutus nauhoitetaan hankintayksikön toimesta. Tietosuojaehdot on huomioitava seuraavasti [tarkempi määrittely].

Hankintayksiköllä on oikeus käyttää koulutusmateriaalia ja nauhoitetta omassa toiminnassaan kahden vuoden (24 kuukauden) ajan koulutuksen jälkeen. Käyttäjämäärä noin 200 henkilöä.

Hankintayksiköllä on oikeus jakaa koulutukseen osallistuville koulutusmateriaali pdf-muodossa.

Nauhoite ja materiaali ovat hankintayksikön henkilökunnan käytettävissä intranetissä.

Hankintayksiköllä on oikeus teettää koulutukseen tekstitys tai muita saavutettavuuteen liittyviä muutoksia.

Hankintayksikkö on yhteydessä toimittajaan ennen muutosten tekemistä.

JYSE 20.1 kohdan sijasta sovelletaan seuraavaa:

20.1 ~~Ellei toisin ole sovittu~~, Immateriaalioikeudet palvelun lopputuloksiin tai dokumentaatioon eivät siirry tilaajalle. Kaikki aineisto, jonka tilaaja ja palveluntuottaja ennen tai jälkeen sopimuksenteon luovuttavat toisilleen, jäävät aineiston luovuttajan omaisuudeksi. Tilajalla on kuitenkin ~~peruuttamaton~~ käyttöoikeus palvelun lopputuloksiin sekä muuhun palveluntuottajan sille luovuttamaan aineistoon hankintasopimuksen mukaisen palvelun käyttöön liittyvässä tarkoituksessa. Käyttöoikeus sisältää oikeuden käyttää ja kopioida aineistoa kahden vuoden ajan sekä tehdä tai teettää muutoksia, kuten lisätä tekstitys saavutettavuuslainsäädännön vaatimuksien täyttämiseksi. Tehdessään tai teettäessään muutoksia palveluntuottajan luovuttamaan aineistoon tilaajan on huolehdittava siitä, ettei palveluntuottajan liike- tai ammattisalaisuuksia paljasteta ja että palveluntuottajaa on kuultu ennen muutosten toteutusta. Tilajalla on oikeus luovuttaa aineisto samoin oikeuksin ja velvollisuuksin sille, jolle tilaajan tehtävät siirtyvät.

On tärkeää muistaa, että tarjoukset eivät ole vertailukelpoiset, jos tarjouspyynnön perusteella on epäselvää, millaisia oikeuksia tilaaja tarvitsee ja vaatii aineistoon. Voi käydä niin, että yksi tarjoaja tarjoaa koulutusaineistoon hankintayksikölle kahden vuoden käyttöoikeuden pyydetyn käyttötarkoituksen lisäksi, yksi antaa hankintayksikölle jaetut tekijänoikeudet ja kolmas antaa käyttöoikeuden niin rajoitettuna kuin sen voi antaa eli vain yhteen tilaisuuteen. Nämä mallit muodostavat käytännössä kolme eri hankinnan kohdetta tai ovat ainakin vaihtoehtoisia ratkaisuja. Ainoastaan selvästi määritelty aineettoman oikeuden kuvaus voi johtaa onnistuneeseen tarjouskilpailuun ja oikein määriteltyihin tarjoushintoihin.

7.2 Avoin vai suljettu ratkaisu?

Kertaus:

Jos hankinnan kohde voidaan toteuttaa avoimena/maksuttomana tai suljettuna/kaupallisena ratkaisuna, pohdittavana on ainakin seuraavia yleisiä näkökohtia:

Kustannukset: Avoimen lähdekoodin ohjelmisto yleensä maksuton käyttää, muokata ja jakaa. Kaupallisesta ohjelmistosta on maksettava lisenssimaksu sekä ylläpitomaksut. Tai se voidaan ostaa palveluna. Vaikka ohjelmiston kehittäminen omaan käyttöön voi olla aluksi kallista, se voi olla pitkällä aikavälillä kustannustehokasta, koska lisenssimaksujen osuus jää pois. Lisäksi toimittajariippuvuutta ja siten kustannuksia voidaan hallita, kun kehittäminen on avointa. Avoimen lähdekoodinkin käyttämisestä aiheutuu kuitenkin kustannuksia sen käyttöönotossa ja ylläpidon aikana.

Osaaminen ja ympäristö: Avoimen ohjelmiston lähdekoodi on kaikkien saatavilla, joten käyttäjät sekä kehittäjäyhteisöt voivat muokata ja mukauttaa sitä tarpeidensa mukaan. Omaan käyttöön räätälöity avoin ratkaisu voi olla hidasta toteuttaa, mutta toisaalta jos se onnistuu, ratkaisu voi olla juuri sopiva tarpeeseen nähden. Avoimen lähdekoodin ohjelmistot voivat olla monimutkaisempia käyttää ja yhteensovittaa muihin sovelluksiin, kuin kaupalliset ohjelmistot, erityisesti ei-teknisille käyttäjille. Kehittämistyössä on siten oltava käytettävissä osaavat resurssit, mukaan lukien pätevä kehitystiimi. Avoimet ja räätälöidyt ratkaisut vaativat ostajalta osaamista tai ostettua osaamista. Kaupallinen ohjelmisto on usein suunniteltu toimimaan yhteen muiden, ainakin samaan ohjelmistoperheeseen kuuluvien ohjelmistosovellusten ja laitteistojen kanssa.

Tuki: Avoimen lähdekoodin ohjelmistolla on usein yhteisö, joka tarjoaa tukea. Kaupallinen ohjelmisto tulee sen sijaan tavallisesti ammattitukipalveluiden kanssa, mukaan lukien tekninen tuki ja asiakaspalvelu. Avoimen lähdekoodin ohjelmistoilla voi olla yhteensopivuusongelmia muiden ohjelmistosovellusten kanssa sekä turvallisuusongelmia. Kaupallinen ohjelmisto sisältää usein tuotteistettuja turvaominaisuuksia. Kaikissa ohjelmistoissa on yleensä jotain ongelmia, joten ratkaisuun vaikuttaa olennaisesti oman organisaation kyvykkyys.

*Lopullinen linjaus riippuu hankinnan tavoitteista, kohderyhmästä ja siitä, millaiset resurssit käytettävissäsi on sopimuksenaikaiseen kehittämiseen, tukeen ja ylläpitoon.

7.3 Kenelle kehittämistyön tekijänoikeudet?

Kertaus:

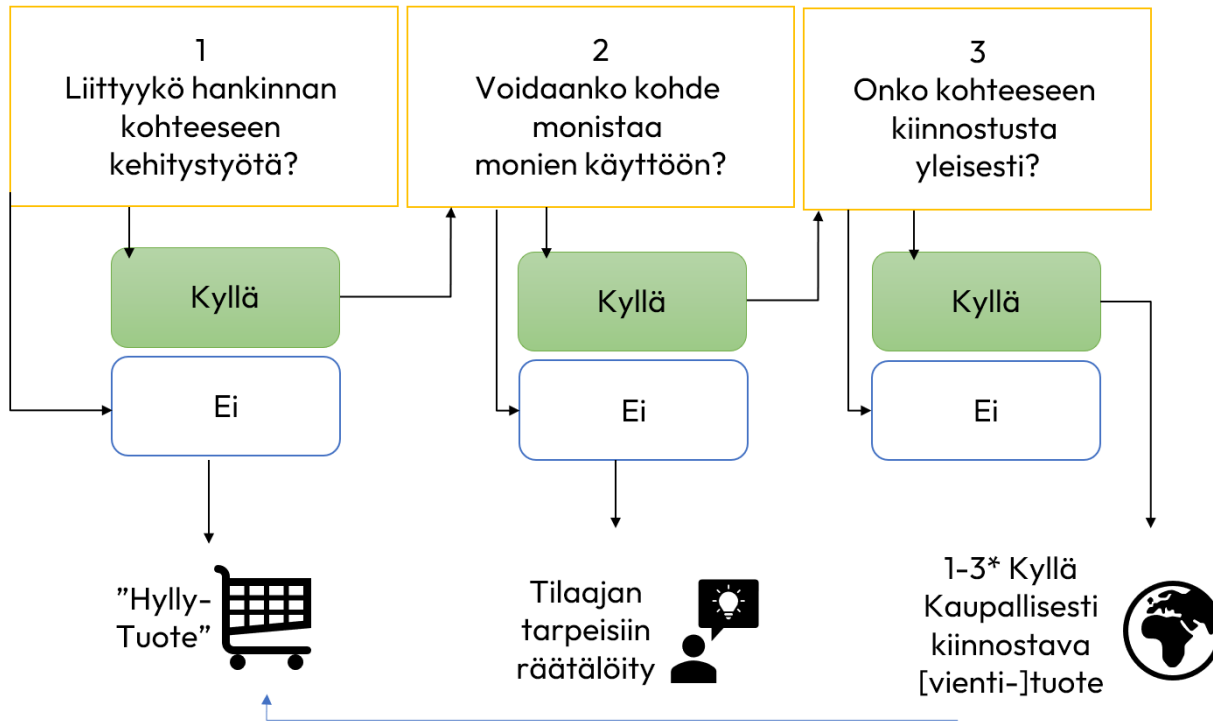
Vaihtoehdot ovat, että tekijänoikeus jää toimittajalle tai siirtyy tilaajalle. Miten tästä pitäisi päättää? Entä millaiset oikeudet toiselle osapuolelle? Ratkaisun tekemisen apuna kannattaa käydä läpi seuraavat näkökulmat, jotka on esitetty myös alla olevassa kuvassa (ks. Kuva 8 *Kysymyksiä aineettomien oikeuksien jakamisen suunnitteluun*):

Jos hankinnan kohteena on uusi, innovatiivinen tulos, jolla on yleistä markkinakiinnostusta, joka on monistettavissa ja sen käyttöä ei ole tarpeen rajoittaa hankintayksikön puolesta,

*niin mitä ilmeisimmin tekijänoikeus olisi syytä jäädä toimittajalle ja tilaajalle reilut ja riittävät sopimuksenvaraiset oikeudet.

Jos kohde taas räätälöidään yksin hankintayksikön käyttöön, niin että muilla tahoilla ei ole kiinnostusta tai mahdollisuutta hyödyntää tulosta,

*tekijänoikeuden pitäminen tilaajalla voi joskus olla perusteltua, mutta toimittajalla pitäisi olla oikeus jatko-
koho-työntää tuloksia omassa liiketoiminnassaan siltä osin, kun hyödyntäminen ei haittaa tilaajan käyttötarkoi-
tusta. Eli toimittajalle tulisi jäädä reilut ja riittävät sopimuksenvaraiset oikeudet.

Kuva 8 Kysymyksiä aineettomien oikeuksien jakamisen suunnitteluun

8 Lopuksi

Loppuyhteenvedon voidaan todeta, että hankintayksikön on tarkoituksenmukaista pyrkiä tasapainoiseen ai-
neettomien oikeuksien määrittelyyn. Kaikkia oikeuksia ei aina voi, eikä kannatakaan ostaa, vaan harkitusti
määritellyt oikeudet yleensä riittävät hankintayksikön tarpeen täyttämiseen. Myös avoimien ratkaisujen sekä
avoimen lähdekoodien kirjastojen hyödyntämistä on aina syytä harkita julkisissa hankinnoissa.

Tämä on laatijoiden käsityksen mukaan ensimmäinen innovatiivisten julkisten hankintojen immateriaalioikeuk-
sia käsittelevä opas. Oppaassa on ketterän kehittämisen malli. Opasta saa ja on toivottua kommentoida. Sitä
on tarkoitus kehittää saadun palautteen perusteella.

Toivomuksena on, että opas herättäisi keskustelua innovatiivisten julkisten hankintojen immateriaalioikeuk-
sista. Oppaan materiaali ja siihen liittyvät lähteet on koottu pääasiallisesti marraskuussa 2023.

9 Lähteitä ja lisätietoa

Introduction to intellectual property rights in Public Procurement of Innovation.
[introduction-intellectual-property-rights-ppi-jan14.pdf \(pianoo.nl\)](#)

Komission tiedonanto, Ohjeita innovaatiohankintoihin, Bryssel 18.6.2021, C(2021) 4320 final, s. 71-77. [Komission tiedonanto – Ohjeita innovaatiohankintoihin \(europa.eu\)](#)

[Avoimen tuotteen hallinta - koulutusmateriaali | Kuntaliitto.fi](#)

[STANDARD "SHARING AND RE-USING" CLAUSES FOR CONTRACTS/ ISA Programm](#)

<https://www.businessfinland.fi/globalassets/julkaisut/innovaatiokumppanuus-kasikirja.pdf>
[Innovointi ja julkinen hankinta - Motivan hankintapalvelu \(yumpu.com\)](#)

Lisätietoja aiheesta englanniksi

[Online consultation on benchmarking of national innovation procurement policy frameworks](#)

[IPR handling in public procurement across the 30 different countries](#)

[IPR handling in public procurement Findings SMART 2016/0040 study](#)

[Tender specifications of the study](#)

Oppaassa käytettyjä lähteitä on lisäksi lueteltu alaviitteissä.

KEINO

Kestävien & innovatiivisten
julkisten hankintojen
verkostomainen osaamiskeskus